

ELIAS AROSPE, ZUMAYA'KO ENDRE JAUNAK,
ETXEGARAI'TAR BONIFAZIO
JAUNAREN EUSKALTZAIN-SARERAN IRAKURITAKO ITZALDIA

Izkelzain garbalak. Andreak, Jaunak

Egun atsegiñ ta oroigaría degu txit, gauko egun au, zumaiarak.

Zer dala ta?

Gure uritar garbal ta maite bat Euskaltzaindiaren aukietara igotze-eguna degulako.

Ta jai eder au bear dan eran ospatzeko, gure Euskaltzaindi goi-goikoa, gure uritxo maite onetara etoñi zaigulako.

Ederki ta ederki egin dezute izkeltzain jaunak, jai pozgarí au izkeltzain beñiaren jayotz-uri beñtan ospatzea otu zaizutenean.

Eskergarí ta txalogarí zaizute, gertaera onen goxotasun eta kutuntasuna obekiago muxtatutzearen, «ama» itz goxoen ta kutunen lenengo aldiz izkeltzain beñiaren ezpañak zezeldu zuten Euskaleñiko txoko ontara etortzea otutzeaz.

Nik uritar danen eta neure izenean eskeñik beronenak ematen dizkitzutet ekartzen diguzuten andizuren onegatik, eta guztiok txalotzen zaituztegu geure indar osoakin...

Egia esan, ordea, naigabetxo bat badet biotzean aldi ontan: nere ez jakiñ ta izkel-toteltasunaz gertaldi oroigarí ontan itz egin beara; bañan egiz diotzutet

ere: Alaz ere, poz zait txit, beste aldetik, orlako ereti atsegiñen aginduz, nere uri-arduratzagatik, itz egin bear izatea.

Barkatu bada, andre ta jaun agurgariak gertaldi ospetzu onetan, egitez ere nik alde artzea.

Zumaitarak: Ondo ezagutzen dezute izkeltzain beña: Boni itz erdiz, batzuek, eta Bonipaxio besteak deitzen diogu laztantsuz.

Eridiko Epailleku goi-goyenekoan (Tribunal Supremo gaztelaniz esaten zayo) ardura txit berezi ta goiko bat bere gañean darama eta osoro zuzen ta txalogari eraman ere...

Bañan bere buru argitsu ta jakintsua, aiatu dedan ardura orek eskatzen diozkan egikizunak bete ondoren bere biotza dagoen lekura dijoakio: Euskaleñira eta alduen guztian gorputzez ere onuntzatxe datorkigu.

Eta buru oñen almen arigarña eta gorputz zimel, bañan bizkor oñen kemen guztiak ere, bai, Euskelerñi maitearen alde lanean nekatsu eta eten gabe lanean darabilzki.

Euskaleñiko mendi, ibar, uri, ta txoko guztiak ezagutzen ditu.

Ibili oen emaitzat denbora luze ez bañu liburu txit domutsu bat argitaratuko digu bere luma trebeak.

Udaraldian Madrid'tik etofi orduko, utzi bere kutunak, ondo irasirik, Zarautz'ko atsedean paketsuan; asmantarez zankuak estali; bizkar gañean zoñoa arñu ta eskubian makila... eta... antziak... bidez-bidez, mendiz-mendi, ibaretik-ibar... uriz-uri.

Zertara dijoa... Zerk darabilki artega ta ainbeste lan artzen gizon ori.

Mendi, ibar, zelai ta uri oyei, berak txit ederki ezagutu zituzten, asaba zañen ekandu ta oituren beñi galdetzera dijoa...

Euskaleriaren kondairan, mami-mamiraño sartu-
gureak darama...

Gure jayotz-erri kutunaren ganako maitetasunak era
ortan darabilki...

Gero bere jakinduri argia or eta emen Euskalerian
zabaldiaz nekaitsu badabil...

Ez det nai, andre ta jaunak, itzalditxo arlote au
asko luzatu, zuek ez geyegi nekatzearen; len ere onez-
kero, naikoa aspertu zaituztet-eta.

Bañan, Andre ta Jaunak, ereti onek beste oroimen
bat badakarkigu ere, nai ta nayez, gure begien auñera:
oroimen gozoa bera, benetan, gu guztiontzat.

Danon españetan dabil bero-bero, une onetan bere
izena: Karmelo Etxegarai jauna zana... Boni'ren anai
bakaña.

Karmelo'ren izatea ornitzen zuten doen beñi: bere
adimen, oroimen eta jakinduri afigarien beñi; bere
biotzaren edertasun, kristautasun ta apaltasun ariga-
riagoen beñi zerbait emateko; itz batean; bere aundi-
tasun goyenkoaren zerbaitxo ere, bear bezela, adie-
razteko, zearo kemenge aitortzen nayotzute ni.

Menéndez Pelayo, Torás y Bagés, Aita Fita,
Aureliano Fernández Geña eta oyen aideko beste
jakintsu ilezin batzuek adieraziko ziguten bero-bai
bero Karmelo'ren bikaintasun arigaña.

Azpeiti'n idiki zituen gorputzeño begiak, bañan
berak zionez Zumaya'n zabaldu zituen animakoak.

Eta bere gazte-garai gosoen ta edeñena ementxe
igaro zuan.

Oregatik, jayotz-uria maitatzen dan maitasunakiñ
maitatu zuen Karmelo'k beñi uritxo au.

Izkeltzain jaun beña: Zor anitz zaizkizun gora-
menetatik nere mingain totelak gaur daramazkizun
apurtxo auek ere badakit arantzak balira bezela
zaizkitzula.

Gazteleñi aldetik zatozen bakoitzean eta gure Gipuzkoa maiteko mendiak urutira begiztutzean, zure biotzak xamurki dardar gipuzkoar alorkari jakiñ batera abestendu.

Ara nun diran, mendi maiteak

Ara nun diran zelayak

Baseri eder txuri txuriak

Iturri eta ibayak

Ta zure lei bizi bat euskal-basetxeko ixil paketsu bizikera litzake:

Beti zuretzat Euskalerientzat il arteraño

Gorputz ta anima guztia

eta Laburdi'tar oleskariakin batera, gureganatzean, gozoro abestuaz:

Ikusten dezu goizean

Eguna azten danean

Menditxo baten gañean

Etxe txikitxo aitzin txuri bat

Lau aitz aundiren artean

Iturritxo bat aldean

Txakur txuri bat atean

Añ bizi naiz ni pakean.

Bañan Jauna barkatu. Guk ere gaur gure beara bete bear degu; zuri dizugun zofa zerbait kendu nai degu.

Zumaiarak. «Laudemus viros gloriosos»...

Izki guren oek eskatzen diguten bezela, beste aldi batean Franziska Etxezarreta, gutar emakume oroigarri ura, eta Txomiñ Agirre erdi baño geyago zumaitar zan euskaltzale bikaiñ ta idazle garbal ura goratu giñuzen bezela gaur Etxegarai'tar Bonifazio gure uritar jakin-

tsu au aipatzen degu; eta bere izena Etxabe, Olazabal, Goiguru, Sasiola, Azpiazu eta beste ilezin izenekin gaurtik alkartzen degu.

Ta uriko seme gailenduak goratzean gure uritxoak goratzen degu; GORA BADA IZKELTZAIN BEŔI, GURE ETXEGARAITAR BONIFAZIO JAUNA.

EUSKAL ERIKO ETXÈN IZENAK

Euskaltzain jaunak:

Lan au egin dedan bitartean oñazea eta miña laguntzat euki ditut: asieran, Karmelo, anai on, irakasle idegabeko, erakusle jakintsua, ilberfia zan; bukaeran, Karmentxo, nere alaba laztan, maitalari, pozkoña, zerura igo da. Malkoak eta zotiñak maiz autsi dute orain irakurtzera ni joan itzaldia eta naigabearen samintasunak nere buruaren argi makalak ilunpetu ditu. Gaur nere jaioteri maite-maite onetara natoñ eta emen beritzen dira neretzat oroipen neketsuak. Bakañ-bakañik gelditu naiz; guztiak, guraso, anai-añeba, nere aurzaroa zaindu zuten guztiak joan ziran; batzuek or Añitokietako Amaren itzalpe donean daude. Apaizaita agurgañi, ontzale, arduratsu Manuel Beobide jauna joan zan; Domingo Agirè idazle bikaiñ-bikaiñetakoa, biotz-biotzeko adiskidea ere bai... ¡Eta ainbat aurjolas lagun! Otoiz sutsu bat eriotzeak gugandik banatu zitueneztat, agur samur bat nere eñitar guztientzat.

Bañka zaiozute, jaunak, biotz atsekabedunari lañialdiaren lasaitzea eta entzun nazazute nekez beteak daudenai ematen zaien onginai erukitsuz.

Karmeloren ondorekotzat deitua izan naiz eta emen natoñ aren utsunea betetzera, zuek esaten dezutenez; eziñezkoa dala ori badakit nik; Karmelo zein zan iñork baño obeto jakiña daukat; dakizkidan gauza guztiak berari zor dizkiot; nere argaltasuna bene-benetan dazagut eta beretsitzen zaidan egikizunerako txiroa naitzela eztago esan beañik. Banatoñ ala ere zuen artera;

¿zer dala-ta?, ama euskerari diodan maitetasun bizi-biziak oldartzen nauelako; maitetasun au bakañik ekañiko dizuet, geiago ezin dedalako, eta ori ere nere anai gogoangariak txiki txikia nintzanetik biotzean piztu zidan. ¡Zorionekoa izan dedila bere oroimena!

Gaur Euskal-eriko etxên izenez zerbait esango dizuet; akazduna irudiko zaitzue lan au; ala da, ez nerea dalako bakañik, jardun baten neurri estuak zabalpen aundirik ematen ez dualako baizik. Norbaitentzat emen agiriko diran ziñespideak oneretsuak badira-atse ginduko naiz; geienak neronek azterkatu ditut; batzuek Eleizalde zanak amaitu gabe utzi zuen bildumatik artuak dira (1). Zoritxañez lasterëgi il zitzaigun Bergara'ko seme ospatsu, buruargi, biotz-aundi, euskaltzale zintzo ura.

* * *

Euskal-eriko etxea bakañtua egoten da; mendietan baso, soro eta zelaiez inguratua; auzotegi eta uri txikietan, beste bizitegiz mor-dotua egonañen, etxegain edo telatuko urak alde guztietara bere lurunean ixuriko ditu. Naiz mendian, naiz urian, etxe bakoitzak atari bat du; an ipiñiko dituzte etxegizonak nekazaritzako fresnak batzuetan, simaurã bestêtan eta ura izango da gaztên jolas-tokia eta berñtan aguretxoak patxada ederean pipabelaña ereko du eta emakumeak mus edo truke jokuan jai egunetako aratsaldeak igaroko dituzte; umetxoak ere, an, atarian, beren lenengo oinkadetan ibiliko dira. Euskal-eriko etxea, txuri naiz ilun, aundi naiz txiki, mendi-galurean agiria edo ereka

(1) Ikusi LUIS ELEIZALDE'ren lana, *Listas alfabéticas de voces topomásticas vascas* izendatua, *Revue Internationale des Etudes Basques*'en 1922'ko 2, 3 eta 4 garñen zenbakietan eta 1923'ko guztietan ageñtua.

sakonaren ertzean ezkutatua, ezta euskaldunentzat girotxararen gogoñkeriari itzul egiteko aterpe bat hakañik; ori baño askoz geiago da. Su ondoan esertzen dan aitonatxo zar, ikarakoi, zimuñaren gurasoak eta gurasoen gurasoak etxe artan soñtu ziran; seaska-txoan iribañez lotan dagon aur ixiki, guri, mamin-tsuaren ondorekoak antxe jaioko dira; antziña-antziñatik, uruti-urutiño etoñkizuneraño etxean iraungo da etxetik jatoría dakañen gizadia. Egoera au iristeko etxeko bizibidea zatitu gabe eukitzea gauza bearezkoa da eta onela geñtzen zaigu Euskal-erian; beti dago zutik ofela agintzen duen oikuntza zara eta baita bea ere gure euskal-itxura galdu nai ezpadegu.

Etxekoak bizitokiari dioten itsaspena ekandu askotan ikusi lezake; eromatarak bezela itz batez gogamen bi adierazi ditugu euskaldunak: egongua eta berean diran lagun mordoska; *domus* aientzat zana, *etxea* gureztat izan da, *familia*'k ondasuna esan nai du; (1) guk ere *sendi* itz beña degu; lenago *etxadi* esaten zan (2). Norbait izendatu bea danean Etxeberiko semea dala edo Errotaxoko alaba dala esango da; Txomin Agote'ri, Txomin Arétxe bere eñitarak deituko diote, Arétxe baseñian bizi dalako edo Arétxetik bere jatoría dakañelako; Eloñiaga'ko neskatxa Arantzamendi'ra ezkonduko zan eta Iparagiré'ko mutila Ameriketara joateko asmoan ibiliko da. Gizasemeak, emakumeak eta sendiak ere izengabeak dira; izapiderik ez tute; etxeak bakañik ditu izena ta izapidea

(1) «La signification vrai de *familia* est propriété; il désigne le champ, la maison, l'argent, les esclaves, et c'est pour cela que les Douze Tables disent, en parlant de l'héritier, *familia mancipior*, qu'il prenne la succession.»—FUSTEL DE COULANGES.— *La cité antique. Étude sur les cultes, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome. Vingt-huitième édition.* Paris, 1924, 118 ofialdean.

(2) AZKUE'k dakarzik bere *Diccionario vasco - español - francés*'ean URIARTE eta HARANDEB'en esakuntza egokiak; ikusi an *Etsadi* itza.

Izen auen ezagutzari garantzzi aundirik ez dio ematen Vinson jakintsuak (1); baña ekandu batzuen edapena azterkatzeko gauza onuratsutzat daukat nik ezagutza ori. Etxeak izenik eztute gure Eriko luralde askotan; erbestekoen antzera, toki oietan egonguari etxe koaren izena ematen diote; Euskal-erri geienez etxe bakoitzak bere izena du eta etxean bizi danak etxearen izena artzen du. ¿Noraño zabalitzen ditu bere sustraiak oitura onek? Au ikasteko nun eta noraño euskeraz itz egiten dan jakitea ezta aski: gaztelarez bakañik mintzatzen diran Euskal-erriko uri askotan etxeak euskal-izenak dituzte; Napañoa'ko burundatañak etxeai izenik ez diote ematen. Etxeak izendunak izaten dira bakañtuak dauden tokietan, bai ta ere etxe ko ondasuna zatitzen eztanetan; gertaera auetako batek, biak batean obeto, erakutsiko dizkigu oikuntza aren mugak; arau onek, guztiak bezela, ezuneak baditu. Zêtasun bi oien batzaldia gure mendi aundienetatik Kantauria'ko itsaso aldera ospatzen da: Prantziaiko Euskal-erri guztian; Napañoa'ko Baztan, Bertizarana, Doneztebe, Bortzeñeta eta Araitz'en; Gipuzkoa'n; Araba'ko Aramaio, Laudio, Okendo, Ayala, Lezama eta Baranbio'n; eta Bizkai geien-geienez, ez Ibaizabal'tik eskubira kakañik, Ibaizabal'tik ezkerera ere bai, Kadagua ibaiaren ubidean. Eta etxeak izenak dituzte, izen garbiak, txukunak, egokiak, euskera galdu dan erietan ere. Ona batzuek: *Aratxe, Eleskuren, Ametxaga, Egia...* Gueñes'en; *Bilotxi...* Sopuerta'n; *Arenatza, Aritzabe, Retola...* Zala'n; *Urdañegi, Axpuru, Larinburu, Idubaltza, Zabalburu,*

(1) «Il convient de dire que les nommes de maisons sont en général, au point de vue qui nous occupe, moins interesants que les lieux-dits ou les nommes de villages; ils sont cependant encore utiles...» JULIEN VINSON, *Revue Internationale des Etudes Basques*, III gafen idaztia, 350 ofialdea.

Ibañgarai, Ibañguti... Gordexola'n; *Amirola, Aretxa, Etxeandia, Mendieta, Uriondo, Irabien, Maldai...* Ayala'n; *Gastiartu...* Okendo'n; *Laña, Olako, Basafate...* Amuñio'n; *Egiluz, Aspiliga...* Lezama'n; *Isasi, Landazabal, Eñotatxo...* Baranbio'n. Aspaldi aztu zan euskera eñi abetan, geienetan beintzat, baña ala ere mendi, uri eta etxên izenetan oraindik entzuten da gure izkuntza maitağariaren oyaritzun-iski bat. Kadagua'ren ubidetik aruntz ez; ango etxeak izengabeak dira; bakartu xamañak egonañen auzotegietan bilduak daude eta etxeko-ondasuna ondorekoen arñean puska berdiñ-berdiñetan zatitzen da: Kañantza'n ikusi leike oso ederki au: Ayala, Okendo, Lezama eta Amuñio-tañak beren Lege edo *Fueroa*'kin eta Aramaio eta laudio-tañak Bizkaikoakin seme zañenari edo lenengo eskontzen dan seme-alabari etxeko ondasuna oso osorik uzteko eskubidea badute; Kañantza-tañak ere bai, baña eztiote ajola aundirik ematen eskubide oreri: gatzelañen antzera dabilta gauza auetan, eta Gatzelerian bezela etxeak izengabeak dira.

Urkabustaitz'ko ibañak amaika eñi ditu, geienak gure mendi aundienetatik Ebro ibai-aldera, basetxerik gabe; eta etxeai beren nagusi edo etxekoaren izenaz berezten zaiote; baña Urkabustaitz'en badira bost eñi—Guxuli, Oyardo, Untza, Uzkiano eta Inoso—Kantauriako itsasora urak bidaltzen dituztenak; eta eñi oietako batek, Oyardo'k, etxe bakañtu eta izendun batzuek badauzka: *Añostigutxi, Amañogin, Ugazi...* Añastari eta Urkabustaitz'en etxeko ondasuna zatitzen da. Araba geienean ere bai eta etxeak urietan bilduak ikusten dira eta izenik eztute; noiz edo bein bakañtuak badaude, bakoitzak bere izena izango du; ona emen batzuk: *Aldaro, Igatz* (arñzai - txabolak), Sañia'n; *Amañekozortea, Zigoiti'n; Mendikotxe, Betxiña, La-*

fabea, *Txabolapea...*, Legutio'n; *Latxe*, Urbina'n; *Andra-Mari*, Elgea'n; *Martinalde*, *Bekotxalde*, Ermu'n; *Lomendi*, Nafbaxa'n; *Alaiza-madura*, *Ulla*, *Salurtegi...*, Agurain'en; *Peñetano*, *Marisoro*, Zaldueñdo'n; *Gañzabal*, *Marutegi*, Araya'n; *Karabide*, Egiño'n, Napañoa'ko mugan beñtan.

Bizkai'ko eñi bi, Otxandio eta Ubidea, Gorbea eta Urkiolako mendietatik Ebro aldera daude; baseñi asko dituzte ala ere eta etxeke bizibidea ezta puskatzen; eta, jakiña da, etxeak izendunak dira: *Moñgaola*, *Bentatxuri*, *Itza*, *Anteparaluzeta*, *Korostondo*, *Atziñeta*, *Basaguren...*, Otxandio'n; *Abeletxe*, *Albateta*, *Eloñiaga*, *Egiñakoa...*, Ubidea'n.

Napañoa, len aipatu ditudan luñaldeak kendu ezke-ro, Pirineo'tik Ebro ibai aldera zabaltzen da baseñirik gabe; urietan moñdotuak daude etxeak; ipañ-aldean bakañik dituzte boñda batzuek, baña boñdak eztu bizitegia esan nai, Pirineo'tik bera, Anue, Ultzama, Imotz eta Lañauñ'en baizik, eta zenbatasun gutxian ibañ auetan ere: Anue'ko Aritzu'n, bost; bi edo iru Olague'n; Imotz'ko Oskotz'en zortzi eta ez asko geiaño Ultzama eta Lañauñ'en; Anue eta Lañauñ'en orain irurogei urñetik onera boñdak bizitegiak dira; lenago, gauñ Eronkari eta Saraitzu'n bezela, abeletxeak ziran; eta naiz bakañtuak egonañen izenik eztute; nagusitzat dituzten etxën izenak dauzkate.

Napañ-lur geienean txit zintzo zaitzen da etxeke ondasuna zatitzea debekatzen duen ekandu zaña, euskeraz mintzatzen duten urietan batez ere; Etxañi-Aranatz'tik Araba'ko mugaraño, Burunda'ko Bakaikoa, Iturñendi, Urdian, Altzatsu, Olazagutia eta Ziordia'n ondasuna beñdintzen da ondorekoen arñean eta etxeak izenik eztute. Etxañi-tik bañura, Iruña-aldera, etxebidea ezta puskatzen eta etxe bakoitzak bere izena izafen

du; oargariak dira Uaríte-Arakil'koak: *Oxana, Bořboxto, Eřtrutx, Eřlantx, Eltxel, Txangañ, Txantxil, Txirkilo, Pexkil, Txarřiñ*... Iruña-inguruetañ antziña-ko oitura ezta epeldu; Bilaba'n zer bait, baña jatofiko etxeak izendunak dira: *Aizkena, Motxa, Beltxa, Txanausi, Txatxalan*. Ansoain'go aranean, Iruña'ko atetan beřtan, baditugu *Elizaldea, Garřiarena, Labiorena* eta abar; Oltzaran'en, *Ařiaga, Amatriain, Balerdi*...; Zizur'ibař'en, *Ariñena, Aldabe*...; Oltaran'en, *Ansorena, Urkia*...; Itzaran'en, *Arakoetxe, Goikoe-txea, Iturřikoa, Pedrorena, Ostatukoa*... Galařibař'en, *Anjeltorena, Eřxeandia, Iribařengoa, Ezkeřarena*...; Aranguren'en, *Etxebakařekoa, Salabeři, Mateorena, Goitikoetxea, Kristobalena*...; Egues'en, *Alonsorena, Apezařena*... Iruña'tik Lizařa aldera aunitz galdu da oitura zařa; badira ala ere *Butxuri, Oderiz, Goři*... Muruzabal'en; *Arřmendaritz, Mutikoandia, Txarřin, Ureta, Beřgara, Zabalegi*... Obanos'en; *Arotxa, Zoko, Antxito, Mangana, Uriz, Erasoa*... Mañeru'n; *Zotoaundi*... Artazu'n; *Muxa*... Zirauki'n; *Atondo, Malabre*... Garisoain'en; *Mezkiriz, Lizařondo, Garayalde, Motxikorena, Bakedano*... Goniřbař'en. Lizařa'tik aruntz, Araba'ko bidean, *Txabaři, Oses*... Olobařen'en; *Ontzela*... Ologoyen'en; *Antzin*... Metauten'en; *Andueza*... Ganutza'n. Iruña'tik Tafala aldera etxeak izendunak dira Eritz'en—*Lekunbeři, Osinaga, Ugarře, Arastia*...—, Biurun'en—*Labariko, Ongai, Santxorena*...—, Iratxeta'n—*Etxandia*... , Sansoain'en—*Maskilibeři*...—, Barasoain'en—*Lepuzain*... Iruña'tik Sangoitzeraño baditugu *Agořeta, Iriaře*... , Elo'n; *Ořdoki, Sunbeltz, Gerdosain*... , Ibařgoiti'n; *Elizuri, Irabelena, Orbaiz*... Beko Uřaul'en; *Ořdoki, Nagore, Abořea, Etxařen, Alzqueta, Garate, Oyaga, Labairu, Leyun, Garzes, Txakuřa, Izko*...

Irunberí'n; *Soro, Nagore...*, *Liedena'n; Andaretx, Boñnas, Jabala, Ayaítza, Gañalda...*, *Sangoitze'n; Sueskun, Gañalda...*, *Leatxe'n; Mutxil, Uritz, Ibaña, Txibeño, Larbaña...*, *Sada'n; Etxandi, Pedroxea, Baztan...*, *Ayesa'n; Lañaz, Arbeloa...*, *Kaseda'n; Arbeloa...* Oiba'r'en. Sangoitze'tik gora: *Oñadre, Mendia...*, *Arbonies'en; Urbikain...*, *Murilo'n; Egítza...* *Napal'en; Ezkeñ, Elduayen, Beñoia...* *Iso'n; Maistuzaña, Eginóa, Txurüt, Añost...*, *Burgi'n; Pasentxa, Maísteña...*, *Garde'n; Salbotx, Burtiri, Landa...*, *Bidangotze'n; Donazar, Koxoa...*, *Eñonkari'n; Neko-txea, Beñgara...*, *Urtzainki'n; Potxen, Txafantxulo, Labairu...*, *Isaba'n; Surio, Nekotx. Aguayo...*, *Ustañotz'en*. Esan genezake laburki aitatu ditugun eñietatik Pirineo aldera etxeak izendunak dirala eta ez muga aietatik Eñiberaruntz daudenak.

Prantzia'ko euskaldunak alduten eran eusten dute etxeko bizibidearen osotasuna, etxeak sakabanatuak dauzkate eta bakoitzari bere izena ematen zaio. Aita Lhande'k esaten digunez Biarno'n gëfatzen da gauza ikusgari bat. Euskal-jatorriko eñi batzuek badira an: *Espiute (Azpilda)*, *Nabas (Nabarzi)*, *Castellancamblon (Gazteluberí)*, *Angous (Angastue)*, *Montory (Berorize)*, *Lannes (Landa)*, *Aramitz*, *Ance (Arhanze)*, etaa bar. Euskal-eñiko mugetatik aruntz daude, baña euskal-oiturak badituzte. *Berorize'n* (*Montory'n*), *biarno'ta'en* izkuntza aña euskera entzuten da; *Aramitz'en* sei edo zazpi etxeri euskal-izenak ematen zaiote: *Zatzuri, Aizageñ, Laboñda, Elxantgobeñi...* *Landa'n* (*Lannes'en*), ori bera ikusi liteke: *Uñuñño, Mendiondo, Aizobeñi, Ordokihandi...* Biarno'n, Prantzia geienean bezela, jayotzen zenbatasuna aunitz uritu da; Euskal-eñian, ez; oregatik Biarno'ra ezkonzen dira euskaldun asko eta goxo-goxo ango etxën

jabe egiten dijoaz. Au da Aita Lhande euskaltzain eta idazlari bikaiñaren iritzia. (1)

Etxe zañaren órdez beste toki batean beria egin dalako, menditañen uriko bizitegiak baseñiai bezela deitzen zaiotelako edo irika eta pañez izena soñtu zalako, au okerezkoa izatea geñtatu liteke, baña gutxitan. Geienetan etxên izenen ezagutzak erakutsiko digu beren goibetasuna; iraslien albistea etxekoen ogibidea edo bizitegiaren etoñkizuna, bai ta ere; eta maiz nola etxeak egin ziran. Edestiak agertzen du antziñako bizitegiak zurezkoak zirala (2); oraindik oñelako oñmak dituzte baseñi askok. Basoak uritu ziralako edo sualdien gaitzueak itzurtzeko, gure asabak añizko bizitokiak egiteko asmoa arñtu zuten; ala difugu ainbat *Añetxe*, (Igeldo'n, Azpeitia'n Tolosa'n, Oñati'n...), *Hañetxe* (Lafesoro'n, Ahetze'n...), *Añatxe* (Gueñes'en, Oñati'n...), *Añatxea* (Eratzu'n, Amayur'en...), *Añetxea* (Ali'n, Beintza-Labayen'en, Araitz'ko Gaintza'n, Lezaka'n, Elgoñiaga'n, Nañbarte'n, Oronotz'en, Intza'n...), *Añtxea* (Elizondo'n, Irurita'n, Arizkun'en, Añayotz'en...). Brunhes, lutelestilari ospatsuak edes-tutzen du nola Prantzia'ko Tolosa'n buztineñedunak diran ez etxeak bakañik, eleizak eta jauregi oroigañiak

(1) Ikusi Louis COLAS, *La Tombe Basque. Recueil d'Inscriptions funéraires et domestiques du Pays Basque Français. Études, notes et références diverses... Introduction de M. l'Abbé P. LHANDÉ, de l'Académie de la Langue Basque. Bayonne, MCMXXIII, XXVI ofialdeko bigañen oafean.*

(2) «Cuando aprovechándose de la gran cantidad de árboles que los bosques ofrecían, la mayor parte de las casas que se construían en las villas de Guipúzcoa eran de madera, y los medios para combatir el fuego se reducían a los más primitivos y rudimentarios, el peligro de que un incendio que estallase con alguna fuerza destruyese un pueblo entero, estaba muy lejos de ser exagerado. San Sebastián se quemó varias veces antes del siglo xvi, y cuando Enrique IV visitó la noble villa vizcaína de Durango, al ver que no tenía apenas un edificio que no fuese de madera, dijo que la suerte de aquella villa estaba en manos de un loco.» *Villafranca de Guipúzcoa—Monografía histórica por DON CARMELO DE ECHEGARAY, Cronista de las Provincias Vascongadas y DON SERAPIO DE MÚGICA, Inspector de Archivos Municipales de Guipúzcoa. Irún, 1903. 255 of.*

baizik eta nola *Maison de pierre* deitzen dioten ariżko bizitoki bateri; ori bera gertatzen da Anvers'en *Steen* (ari) izendatzen duten etxeakin. (1)

Bidakurutzetan eta ibaiak edo latsak batzen diran tokietan etxe-mordoskak ikusten dira. Brunhes'ek berak erakusten digu gizonak bizitegia ipintzeko ur' bizien edo bidên auzotasuna bilatu dubela (2). Euskaldunak guztiz zintzo zaindu dute arau ori etxe askoren izenak esaten dutenez; ona ikasbide batzuek: *Ualde* (Goizueta'n...), *Ualdea* (Gartzain'en, Erátzu'n, Narbaite'n, Araitz'ko Azkarate'n, Doneztebe'n, Napa-roa'ko Zubieta'n ..), *Ualdegaraya* (Gartzain'en...), *Ugalde* (Respalditza'n, Lezaeta'n...), —*txiki* (Ataun'en...), *Ugaldea* (Ataño'n, Lekarotz'en, Arayotz'en...), *Ugaldetxea* (Lantz'en...), *Ugalde-nagusia* (Idiazabal'en...), *Uhalde* (Mehaire'n, Ibañola'n, Behorlegi'n, Iholdi'n, Haltsu'n...), *Uhaldea* (Arbendaritze'n...), *Uraldea* (Iur eta'n, Urdazuri'n...), *Uhart* (Uharte'n...), *Uarte* (Uztegi'n...), *Uartenea* (Elbetea'n...), *Ugarte* (Muñga'n, Olabezar'en, Górdexola'n, Usurbil'en, Oyartzun'en, Eritz'en...), *Ugarteña* (Urdazuri'n...), *Ugazi* (Oyádo'n...), *Urate* (Górdexola'n...), *Ureta* (Lanteno'n, Garayoa'n, Obanos'en...), *Ubarenea* (Elizondo'n...), *Ubidea* (Areso'n...), *Ubiarte* (Sojo'n...), *Urumea* (Betelu'n...), *Ufketabasu* (Luyando'n...), *Ituri* (Orbara'n, Aezkoa'ko Iriberi'n...), *Ituria* (Murga'n, Zugaramuñdi'n...), *Itur eta* (Górdexola'n...), *Iturenea*, *Itur egia* (Erátzu'n...), *Iturburu* (Salmanton'en...), *Iturburua* (Erátzu'n...), *Iturburuena* (Mañaria'n...), *Ituriaga* (Berute'n, Elizondo'n, Abaurégaina'n,

(1) JEAN BRUNHES.—*La Géographie humaine. Troisième édition. Paris, 1925.* l'go id, 100 of.

(2) BRUNHES, *op. cit.* l'go id. 136 eta 161 ofaldeak.

Abauřepea'n, Arano'n...), *Ituřibařia* (Menagarai'n...), *Ituřikoa* (Etxaleku'n, Makiriain'en, Arakil'ko Urizola'n, Almandotz'en, Abadio'n...), *Ituřioetxea* (Elizondo'n...), *Ituřiondoa* (Arizkun'en...), *Ituřino* (Beřiatua'n...), *Ituřiotz* (Aranatz'en, Aya'n, Ataun'en, Oyarřtzun'en, Ikařtegieta'n...), *Ituřiotzea* (Gařtzain'en...), *Ituřitxu* (Luyando'n...), *Ituřitza* (Aulestia'n, Motriku'n...); —*beři*, —*zařa* (Ataun'en...), *Ituřizařea* (Ařayotz'en...), *Ituřitzaga* (Lazkao'n...), *Ituřtxoko* (Lapuřdi'ko Itxasu'n...), *Ituřalde* (Aria'n, Ořbara'n, Eauřta'n, Ařasate'n...), —*txikia*, —*andia* (Azkarate'n...), *Ituřalde* (Lasa'n, Almandotz'en, Beřoeta'n, Eřatzu'n, Lekarotz'en, Irurita'n, Arizkun'en, Oronotz'en, Ařayotz'en, Ezkuřa'n...), *Ituřaldia* (Azpařne'n...), *Ituřbidea* (Elgořiaga'n, Zozaya'n...), *Ituřa-goikua*, —*bekua* (Amoroto'n), *Ituřbe* (Ataun'en...), *Eřbituřia* (Erb'i'n), *Antzituřbi* (Eřeziř'en), *Akaituři* (Aulestia'n), *Zarandoa-ituři* (Lařabetzua'n), *Ibaiondo* (Iuřeta'n...), *Ibaizabal* (Menagarai'n, Kostera'n...), *Reka* (Aria'n, Aezkoa'ko Iribeři'n...), *Eřeka* (Gartzain'en, Urđazuri'n...), *Eřekalde* (Busunaritze'n, Eloiřyo'n...), *Eřekalde* (Jasu'n, Eřatzu'n, Oronotz'en, Ařayotz'en, Doneztebe'n...), *Rekalde* (Aria'n, Aezkoa'ko Iribeři'n, Eritz'en, Eauřta'n, Salmanton'en, Astigařaga'n...), *Rekaldea* (Uztegi'n, Olaibař'en, Napařoa'ko Zubieta'n, Iaben'en, Latasa'n...), *Rekal* (Itzaltzu'n...), **Rekařte* (Idiazabal'en...), *Rekařtea* (Donamaria'n...), *Eřekart* (Isturitze'n...), *Araņeřeka* (Aramayo'ko Ibařa'n), *Azkařaga-eřeka* (Oņati'n), *Azu-eřeka* (Lemoa'n), *Padura* (Luyando'n...), *Osinaga* (Eritz'en...), *Osiņaga* (Eřnani'n, Oņati'n...), *Osiondo* (Bidania'n...), *Osinalde* (Aranatz'en...), *Alaiza-Madura* (Agurain'en...), *Istilařtea* (Zugařamuřdi'n...).

Lats eta ibaien uřbiflasunak zubien beařa eskatzen

du eta zubien inguruan dauden etxeak beren izenetan zêtasun ura ageitzen dute: *Arzubi* (Oñati'n, Algotan'n...), *Arzubia* (Aya'n...), *Arazubi* (Aduna'n...), *Arzubiaga* (Arua'n...), *Mandazubi* (Ernani'n...), *Zubiaga* (Maroño'n...), *Zubialde* (Abaurépea'n Ispuru'n...), *Zubialdea* (Oronotz'en...), *Zubiat* (Otxagabia'n...), *Zubiate* (Nagore'n...), *Zubiatea* (Erátzu'n...), *Zubiaundi* (Luzaide'n...), *Zubiauñ* (Laudio'n, Orozko'n...), *Zubiauñe* (Lasarte'n, Zumaya'n, Ataun'en, Oyañtzun'en...), *Zubibañi* (Luyando'n...), *Zubiburu* (Bidañain'en...), *Zubieta* (Oñati'n, Muxika'n, Larabetzua'n, Llanteno'n, Lekeitio'n...), *Zubiete* (Górdexola'n...), *Zubietea* (Gañtzain'en...), *Zubiko* (Laudio'n...), *Zubikua* (Antzuola'n...), *Zubiondo* (Mañaria'n.), *Zubipunta* (Erátzu'n, Irurita'n, Zoñnotza'n...).

Baña gizonak bizitokia ez du ur ertzean ipiñi beartasun erígenak azkitzeko bakarrik; an bere egimena izkoñtu da ekintza askotan, ola eta igaralanetan batez ere. Au ospatzen digute etxe-izen askok: *Lizakola* (Andoain'en), *Aldaola* (Idiazabal'en), *Ibañola* (Sara'n), *Ariztietako-ola* (Ayangiz'en), *Olaitzola* (Oyartzun'en), *Arkaola* (Abadio'n), *Atutxola* (Lemoa'n), *Trobikaola* (Mungia'n), *Bañenola* (Azpeitia'n), *Goikola* (Koñtezubi'n), *Beraskola* (Górdexola'n), *Zuazola* (Oñati'n), *Morñaola* (Otxandio'n), *Ola* (Ataun'en, Urðazuri'n), *Olea* (Morña'n), *Olatxo* (Lasarte'n), *Oletxea* (Bera'n), *Olaetxea* (Areso'n), *Olatxena* (Biuñun'en), *Olaetxena* (Añe'n...), *Olalde* (Azpeitia'n...), *Olaburua* (Urðazuri'n...), *Olatza* (Albiztur'en, Aduna'n...), *Olabeñia* (Goizueta'n...), *Olazañ* (Oyañtzun'en), *Olazañea* (Elbetea'n...), *Goikolea*, *Bekolea* (Zaldua'n).

Igarari erota deitzen diogu; erota erdelkeria da, erdelkeri zaña; gaurko gaztelarañak *molino* antziñako *rueda*-n ordez esaten dute; ete *rueda*-fik edo bere

asaba *rota*-tik dator gure *erota*. *Rueda* da Maroño'ko igarétxe baten izena. Euskal-eriko igarak urak ibiltzen ditu; *Aize-erota* basefia bada ala ere Donostia'n, Ispaster'en ere bai, eta noiz baiten izango zan besten bat Lumo'ko mendi fontofean. Igara ekintzai ukitzen duten etxe-izen ugari baditugu: *Agoria-erota* (Aya'n), *Amas-erota*, *Arginberri-erota*, *Amara-erota*, *Amara-erotaburu* (Donostia'n), *Arabe-erota* (Erezil'en), *Aranguren-erota* (Oyartzun'en), *Altzibaer-erota* (Etxano'n), *Ugalde-erota* (Larabetzua'n), *Ayesua-erota* (Urétxua'n), *Azketa-erota* (Arúa'n), *Bañerota* (Gautegitz'en), *Bañeretxe-erota* (Eibar'en), *Inpeñuko-erota* (Lekarotz'en), *Marea-erota* (Zumaya'n, Oriyo'n, Lekeitio'n, Plentzia'n), *Erota* (Ataun'en, Ereño'n...), *Errotatxo* (Mutiloa'n, Baranbio'n, Ataun'en...), *Errotatxiki* (Donostia'n...), *Errotabañi* (Aramayo'ko Ibaña'n, Oñati'n, Kortezubi'n, Larabetzua'n...), *Errotabeñia* (Betelu'n...), *Errotazañea* (Zugaramuñdi'n...), *Errotaburu* (Legorreta'n...), *Errotalde* (Intza'n...), *Erota-berea*, —*garaya* (Arizkun'en), *Errotakua* (Zumaya'n...), *Errotakoa* (Zozaya'n...), *Rotakoa* (Arazuri'n...), *Goikoeerota* (Añartzua'n, Elgoibar'en...), *Errotaritxonea* (Legatzpia'n...), *Errotazayanea* (Lezaka'n...), *Errotazañanea* (Elizondo'n, Elbetea'n, Arayotz'en...), *Bolu Mungia'n...*, *Bolue* (Erandio'n...), *Bolunbañi*, *Goenbolu* (Bérgara'n), *Bolueta* (Begoña'n...), *Bolunburu* (Lemoa'n, Gizaburuaga'n...), *Boluzañeta* (Algoñeta'n), *Iarola*, *Iarolazañea* (Elbetea'n), *Egira* (Itzaltzu'n...), *Igarabide* (Aríbe'n, Uréstila'n...), *Eiherabide* (Arbendaritze'n...), *Eiheralde* (Donemitzel'en...), *Anteparaluzeta* (Otxandio'n), *Lakitegi*, —*txiki* (Gatzaga'n).

Gizonen bizitegi argalenak ere igarapenerako une egokietan ipiniak egongo dira (1). Baditugu Euskal-

(1) Ikusi BRUNHES *loc. cit.*

eñian basetxe asko guztiz baztertuak, bañia ala ere euskaldunak al izan dutenean etxeak bidēn aldean jarri dituzte. Au agertzen digute izen askok: *Altzubide* (Irun'en), *Arbelbidia* (Iasu'n), *Arazpide* (Atharatz'e'n), *Arópside* (Zalgize'n...), *Bidaburua* (Bera'n), *Bidañtea* (Zibitze'n, Lasa'n, Nañbarñe'n...), *Bidartia* (Beskoitze'n...), *Irubidañtea* (Oyeregi'n...), *Bidebarñiko* (Luyando'n...), *Bidegain* (Biskai'n...), *Bidegainea* (Laresoro'n, Arizkun'en...), *Bidondo* (Aezkoa'ko Iriber'i'n...), *Bidegoñia* (Beñiatua'n...), *Bidagoñia* (Nañbarñe'n...), *Bidegoñieta* (Erätzu'n...), *Bidezabaleta* (Goroziaka'n...), *Aranbide*, *Árpide* (Oyartzun'en), *Árbide* (Iutxi'n, Gotañe'n...), *Bidetxe* (Zoñnotza'n...), *Elizabidia* (Kanbo'n, Askain'en...), *Bereteñbide* (Bitirine'n...), *Gaztanbide* (Ezpeleta'n...), *Gaztanbidea* (Senpere'n, Urðazuri'n...), *Órgainbidea* (Urðazuri'n...), *Iñabidea* (Erätzu'n...), *Irabide* (Aizarna'n...), *Iturñbide* (Zaro'n...), *Iturñbidea* (Gañtzain'en, Irurita'n...), *Karabide* (Egino'n), *Loñbide* (Lezo'n), *Lañabidea* (Pasaia'n), *Maizpide* (Lazkao'n), *Meñkabide* (Donasti'n), *Sañbide* (Otxagabia'n), *Zalbidea* (Korñtezubi'n), *Landeñbide* (Aya'n); baseñi onetakua izango zan noski Oriyo'n *Landeñbidetañia* deitzen dioten etxea egin zuana. Bidezabaletatik aldenduak egonañen, bidezidoñen urñbiltasunean ikusi oi dira: *Estrata* (Beintza-Labayen'en...), *Estañtako* (Luyando'n...), *Zioñaga-goiko*, — *beko* (Baranbio'n), *Inda* (Amayur'en, Lekarotz'en, Arizkun'en, Añayotz'en, Erätzu'n...), *Indakoa* (Oronotz'en, Almandotz'en, Beñoeta'n...), *Indakotxea* (Irurita'n...), *Indañtea* (Gañtzain'en, Lakarotz'en, Irurita'n, Añayotz'en, Arizkun'en...), *Indañtenia* (Anhauze'n...), *Indabe* (Aribe'n...), *Indaburua* (Arizkun'en...), *Lopinda* (Abauñepea'n), *Indagarategi* (Ainzila'n). Indak bidezi-

doña adierazten du; latiñezko *callis*'ek ere bai; *callis*'tik datozte gatzelarezko *calle* eta *kale*, gure erdel-itza. Au edo euskaltasun bada-ezpadako *Kafika* esan beaŕean, *inda* esatea ¿obeto egongo litzake? Noizbaiten, Iruña'n beintzat, oitu dute itz ori; XVII gaŕen eunkadan egin zan XIV gaŕeneko agerkaietan *Pobla nova del Mercat* deitzen dan aldeŕiareñ atal bat; aldeŕi oŕetan nekazari euskaldunak bizi ziran eta bazituzten, atalak erakusten duanez, *Kakuninda*-kalea eta *Urådinda*-kalea. Orain beŕtan, Napaŕoako uriburuan, *Lindatxikia* (*Indatxikia*) deitzen diote *Rua chica* eta *Rua petita* aspaldian izendatzen zan kaleari (1).

Gure baseŕitaŕak, bakaŕtuak bizi diralako noski, auzotasuna gaŕantsi aundian daukate; auzotasun oŕek eskubide asko ematen ditu baita egin-beaŕak ugari, inguruko etxeai *Auzoko*, *Auzoetxe*, *Auzobaŕi* (Oñaŕi'n irurak), *Bezinobeŕi* (Unanua'n), *Aldeko* (Gorde-xola'n, Koŕtezubi'n...), *Aldekozea* (Ereño'n), *Aldekoa* (Gaŕtzain'en, Aŕayotz'en, Lekarotz'en...) deitzea gauza adieŕeza da; baña nola ez diran beti zintzoak izango auzoan bizi diranak, *Auzokalte* esatea auek bizi diran etxeai ondo egongo da; izen ori dute Aratz-Matximentata, Andoain, Irun, Oyartzun eta Idiazabal'ko baseŕi batzuek.

Maiz daude toki erne, alai, gaŕbaletan mendiko bizitegiak; *Agerŕe* (*Agarŕe* Bizkaiko alde askotan, Beŕgara aldean eta abar) edo *Agirŕe* izena egokia da berentzat. ¡Eta ainbat oŕelako ditugu! *Agerŕe* (Lazkao'n, Itsasondo'n, Oyaŕtzun'en, Zarautz'en, Baliaŕain'en, Albiztur'en, Oñaŕi'n, Forua'n, Mañaria'n, Laŕabetzua'n, Mungia'n, Orontz'en, Aezkoa'ko Iribe-

(1) Napaŕtaŕ idazlari argi Jesus Etayo jaunari abesti auek zof dizkiot.

ri'n, Leitza'n, Asme'n, Oztibare'n, Behaskane'n, Ar-
bendaritze'n, Heleta'n, Iholdi'n, Donamartihiri'n, Az-
parne'n...), *Agefea* (Ératzu'n, Irurita'n, Elizondo'n,
Lekarotz'en, Arizkun'en, Iantzi'n, Amayur'en, Bustin-
tza'n...), *Agefia* (Donibane Lohizun'en...), *Agefealdea*
(Elizondo'n...), *Agefe-bengoa* (Gabiria'n...), *Agefe-
bera* (Irurita'n, Lekarotz'en, Bera'n...), *Agefegi* (Ér-
nani'n...), *Agefetxe* (Motriku'n...), *Agife* (Napañoa'ko
Zubieta'n, Oitz'en, Luzaide'n, Beotegi'n, Izoria'n,
Respalditza'n, Goñdexola'n, Bilbo'n, Erandio'n, Oña-
ti'n, Alkitza'n, Irun'en, Alegi'n, Idiazabal'en, Motri-
ku'n, Anoeta'n, Lazkao'n, Leaburu'n, Donostia'n,
Andoain'en, Azpeitia'n, Astiasu'n, Gatzaga'n, Zuma-
ya'n...), *Agife-aldai*, —*beltxe* (Gordexola'n), *Agife-
bařena* (Lekarotz'en, Amezketa'n...), *Agife-etxebeři*,
—*goena* (Amezketa'n), *Agife-aundi* (Azpeitia'n),
Agife-beko, —*eurėko*, —*goiko*, —*goiti* (Mungia'n),
Agife-bekoa, —*bedama*, —*goikoa*, —*saletxe*, —*txiki*
(Érezil'en), *Agife-beři*, —*txiki* (Irun'en), *Agife-buru*,
—*sarobe* (Aya'n), *Agife-garaikoa* (Zarautz'en), *Agife-
gomezkořta*, —*muñondo* (Bergara'n), *Agife-saratsua*,
—*zalbide* (Motriku'n), *Agife-tolare* (Donostia'n),
Agifetxe (Gordexola'n, Érezil'en...), *Agifetxo* (Azpei-
tia'n, Bergara'n...), *Agifezabal* (Beasain'en...), *Agife-
zar* (Lařaul'en), *Ipařagife* (Lezo'n, Zumaya'n, Azka-
rate'n, Iantzi'n...), *Ipařagaře* (Lekeitio'n). Baņa toki
iluntxuetan ere etxeak egon oi dira—*Sakoneta* (Motri-
ku'n), *Nekotx* (Uztařotz'en), *Nekotxea* (Uřtzainki'n),
Abaro (Motriku'n), *Abaroa* (Sukařieta'n)—; bazteře-
tan ere bai—*Baztařtze* (Mungia'n), *Bazteřtze* (Men-
data'n), *Bazteřetxea* (Ondařoa'n), *Bazteřetxia* (Zalgi-
ze'n), *Bazteřalde* (Aretxabaleta'n), *Bazteřeko* (Oroz-
ko'n), *Baztařika* (Gabiria'n), *Bazteřika* (Elgeta'n)—;
edo bařenetan—*Bařena* (Arakil'ko Zuatzu'n, Berga-

ra'n, Tolosa'n...), *Bañengo* (Zoñnotza'n, Baranbio'n...), *Bañengoa* (Motriku'n...), *Bañengoa* (Murueta'n, Zeberio'n, Orozko'n...), *Bañendain* (Alegi'n, Beasain'en...), *Bañendegia* (Bera'n...), *Bañenabeñi* (Eibar'en...)—. Batzuetan goi—aldean etxeak daude: *Altube* (Elgeta'n...), *Altubeñi* (Irun'en...), *Garai* (Gordexola'n, Olabezar'en...), *Garaiburu* (Oriyo'n...), *Garaiko* (Lusaréta'n...), *Garaikoa* (Eñoibar'ko Loitzu'n, Oronotz'en...), *Garayalde* (Gordexola'n...), *Gora* (Eauríta'n...), *Izara* (Amasa'n, Ataun'en...), *Burgo*, *Burgaña* (Beriatua'n); menditik bera bestietan: *Beiti* (Gorozika'n...), *Beitia* (Mořga'n...), *Beiti-gaztea*, — *zara* (Albiztu'en), *Beitikoa* (Eñoibar'ko Loitzu'n...), *Beitikoetxe* (Aitzkořbe'n...); aldapetan maiz: *Aimendi* (Amezketá'n...), *Aldapa* (Donostia'n, Oyarřzun'en...), *Aldape* (Lemoa'n...), *Aldapeta* (Donostia'n, Orozko'n...), *Aldapunda* (Ibañangelua'n...), *Aldatz* (Aya'n...), *Aldatze* (Galdakao'n...), *Egiluz* (Araba'ko Lezama'n...), *Egiluze* (Igeldo'n...), *Egiluzea* (Bera'n...), *Ikayeta* (Ondařoa'n...), *Petaratxe* (Lanteno'n...); eguzki aldian: *Argialdea* (Irurita'n...), *Iguzkiagiréa* (Bera'n...), *Eguzkitza* (Bizka'i'ko Lezama'n, Lezo'n, Andoain'en, Usurbil'en...); mendigañean: *Muño* (Ataun'en...), *Muñoa* (Ikaztegieta'n...), *Monoguren* (Gorozika'n...), *Mota* (Lanteno'n, Aya'n...), *Oma* (Kořtezu-bi'n...); mendi-lepoan: *Bizkařa* (Mañaria'n...); penditzetan: *Ezponda* (Ainhua'n, Bera'n, Nařbařte'n, Oronotz'en...), *Ezpondabeñi* (Eřatzu'n...), *Ezponda-garaya*, — *zara*, — *gařzinato* (Arizkun'en); mugetan: *Mugitza* (Igeldo'n...), *Mugatz* (Aya'n...), *Mugauro*, — *gotxi* (Olabezar'en), *Mugaburu* (Salmonton'en...), *Munařieta* (Apatamonasterio'n...), *Mugařieta* (Eřezil'en...), *Mugaondo* (Ondařibia'n...); mendatetan: *Garat* (Landibaře'ko Donemartin'en...), *Garate* (Ořbara'n,

Sorabīla'n, Astitz'en, Baliařain'en, Abauréagaina'n, Irunberī'n...), *Ařate* (Ataun'en...), *Ařatea* (Gatzaga'n...), *Aiñāte* (Amezqueta'n), *Arzate* (Ataun'en), *Aizate* (Nařbařte'n), *Lujatea* (Eřbi'n), *Ikatzatea* (Arizkun'en), *Zentzatea* (Gařde'n), *Sařatea* (Oyeregi'n); edo anbelen inguruetan: *Malkořa* (Elbetea'n, Berā'n), *Amileta* (Antzuola'n...).

Etxeak izenak ařtuko dituzte: zelai, soro, baratz edo lařaņetatik. *Zelai* (Bera'n...), *Zelaya* (Iantzi'n, Ařaras'en...), *Zelhai* (Haltsu'n...), *Zelaikoa* (Gatzaga'n...), *Zelayeta* (Asteasu'n, Elizondo'n, Urđazuri'n, Lekarotz'en...), *Badazelai* (Eřatzu'n), *Bazelayeta* (Lekarotz'en), *Aranzelai* (Galdakao'n), *Solua* (Austestia'n...), *Sologuren* (Kexana'n, Agiņaga'n, Gořdexola'n, Etxano'n...), *Soroařte* (Itziar'en...), *Sorozabal* (Uztegi'n...), *Solozabal* (Zaldua'n...), *Bařensoro* (Zegama'n, Eřezil'en, Ařua'n...), *Beliosoro* (Itziar'en), *Goikosolo* (Respalditza'n), *Ořtuzař* (Ereņo'n...), *Ořtuoste* (Maņaria'n...), *Ořtuleku* (Abadio'n...), *Baratzařtea* (Zugařamuřdi'n, Sara'n...), *Baratzondoa* (Nařbařte'n...), *Baratzategi* (Donostia'n...), *Lařain* (Atařo'n...), *Lařaņea* (Arizkun'en, Napařoa'ko Zubieta'n...), *Lařaņeta* (Izitz'en...), *Lařinaga*, *Lařiņalde*, *Lařinburu* (Gořdexola'n), *Lařinbe* (Ikaztegieta'n...), *Lařineka* (Luyando'n...), *Lařintza* (Beotegi'n...), *Lařaņet* (Gařalda'n...); inguruko gurutzētatik *Ařigurutze* (Oyařtzun'en), *Ařikurutz* (Gatzaga'n), *Ařikurutz-bařena*, *-kořkoztegi*, *-juaniko* (Oņati'n), *Buřdinkurutz* (Gatzaga'n), *Gurutzondo* (Astigařaga'n...), *Krutxet* (Kanbo'n...), *Gurutziaga* (Erasun'en...), *Gurutzega* (Arano'n...), *Krutxaga* (Uztaritz'en, Urťzainki'n...), *Kurutzeta* (Aiheře'n...), *Kruzialde* (Baranbio'n...). Etxeai deituko zaiote *Areaga* (Bakio'n...), *Ařeta* (Donostia'ko Zubieta'n, Zizuřkiř'en...), toki ondařtsuan daudenai;

Elgezabal (Zorñotza'n...), *Agoretxe* (Itsasondo'n...), *Aldaño* (Sañia'n), *Aldañeta* (Ataun'en...), lur-arotunak edo baster argaltxoak baditue; *Jauregi* (Menagarai'n, Gordexola'n, Irura'n, Amezketa'n, Aya'n, Erñani'n, Zumaya'n...), *Jauregia* (Gulina'ko Agiñaga'n, Mendibe'n, Lekarotz'en, Amayur'en, Irurita'n, Arizkun'en, Zozaya'n, Arayotz'en, Zugarámuñdi'n, Anotzibañ'en, Donamaria'n...), *Jauregibeñi* (Luzaide'n, Izuña'n, Asme'n...), *Jauregibañi* (Yurén...), *Jarabeñi* (Arayotz'en...), *Jauregibeñia* (Oronotz'en...), *Jauregi-bañi*, *-zañ* (Gordexola'n), *Jauregizañ* (Bakio'n: gaur *dxoizer* esan oi da), *Jauregizañea* (Arizkun'en), *Jauzañea* (Irurita'n, Arayotz'en...), *Jauregibengo* (Zuazá'n), *Etxanojauregi* (Etxano'n), *Treñajauregi* (Abadio'n), *Gaztelubeñia* (Kanbo'n...), *Gazteluzaña* (Elbetea'n...), *Gaztelugoitikoa*, *-beitikoa* (Abadio'n), *Gaztelunea* (Oronotz'en, Etxaleku'n...), *Gaztelutxo* (Lafabetzua'n...), *Doñen* (Irurita'n, Amayur'en, Arizkun'en, Bera'n, Olabide'n, Eguaras'en, Erbiti'n, Beuntza'n, Egiañeta'n labar'en...), *Toñe* (Lasañte'n, Zumaya'n...), *Toñea* (Igal'en, Aduna'n...), *Toñebañi* (Korñtezubi'n...), *Toñeburu* (Etxano'n...), *Toñe-luzea*, *-motxa* (Zarautz'en), *Toñetxiki* (Oyañtzun'en...), *Toñezabal* (Galdakao'n...), *Bañenengotoñe* (Ayangiz'en), *Alostoñea* (Deba'n), *Aldazabaltoñea* (Itziar'en), *Aldaztoñe* (Lekeitio-ondoan), jauregi, gaztelu edo doñe aspaldian izan badira; *Abe-latx* (Erñani'n...), *Abeletxe* (Motriku'n, Elgeta'n, Ubi-dea'n...), *Agiaña-saletxe* (Alkitza'n...), *Zañikoñta* (Gatzaga'n...), *Txañiketa* (Forua'n), *Urdanegi* (Gordexola'n), *Boñda* (Amezketa'n...), *Boñda-aundia* (Pasaia'n...), *Boñdakoetxea* (Zugarámuñdi'n...), *Boñdatxo* (Lezo'n...), bizitokiak baño lenago abeltegiak baziran; *Akeñ-lubañi* (Beñgara'n), *Azkonarñuloeta* (Deba'n), *Satoñetxe* (Arasate'n), pizti-lekuan badaude;

Zabala (Etxano'n...), *Zabalea* (Ero'n...), *Zabaleaga* (Getaria'n...), *Zabalburu* (Gordexola'n...), *Zabalbetxi* (Murga'n...), *Zabaleta* (Idiazabal'en, Añasate'n, Lasarte'n...), *Zabalotegi* (Azkoitia'n...), *Zabalegi* (Obanos'en...), toki garbietan ezarñai. Mendi edo urialdean agertzen diran etxeak izen egokiak dituzte: *Mendia* (Menoyo'n...), *Mendarte* (Luyando'n...), *Mendibehere* (Ahatsa'n...), *Mendibeheria* (Irisarri'n...), *Mendialde* (Gañalda'n...), *Mendibil* (Izoria'n, Luyando'n, Zuaña'n, Gordexola'n, Eratzu'n, Iantzi'n, Oyartzun'en...), *Mendiburu* (Arberu'ko Donestebe'n, Biskai'n...), *Mendiondoa* (Lezaka'n, Urdazuri'n...), *Mendieta* (Menagarai'n, Agiñiga'n, Salmanton'en, Gordexola'n...), *Mendietxeberri* (Añasate'n...), *Mendigibel* (Leaburu'n...), *Mendiguren* (Gorozika'n...), *Mendizabala* (Añaras'en...), *Mendigoñi* (Aiheré'n...), *Mendiko* (Kostera'n, Menagarai'n...), *Mendikoa* (Zeberio'n...), *Mendikotxe* (Legutio'n...), *Uria* (Gorozika'n, Erbi'n, Gordexola'n...), *Uriondo* (Salmanton'en...), *Uribe* (Añasate'n, Yuréta'n...), *Iribe* (Lazkao'n...), *Iriberria* (Arizkun'en...), *Irigarai* (Mondolose'n...), *Irigoyen* (Izitz'en, Amayur'en, Aria'n...), *Irigoyenea* (Arizkun'en, Oyeregi'n...), *Irigainberria* (Irisarri'n...), *Irigoinzaharreta* (Heleta'n...), *Iriberren* (Guesa'n, Uztegi'n...), *Iriberrena* (Ripa'n...), *Iriberenea* (Arizkun'en...), *Iriberengoa* (Añteta'n...), *Iriberne* (Donepale'n, Arberu'ko Donemartin'en...), *Iriberria* (Azparne'n...), *Iriberria* (Bera'n...), *Iriart* (Hasparauf'en...), *Iriarte* (Zizurkil'en, Andoain'en...), *Uriarte* (Olabezar'en...), *Iriarte* (Irulegi'n, Añaras'en, Ostitz'en, Oronotz'en, Irurita'n, Añayotz'en, Zugaramurdi'n, Arizkun'en, Eratzu'n, Elizondo'n...), *Iriartenea* (Arizkun'en...), *Idiart* (Ibiltzieta'n...), *Idiarte* (Ezkuña'n, Gañzain'en, Lekarotz'en...), *Idiartia* (Añokiaga'n...), *Iribari* (Oyartzun'en),

Iriberia (Bustintza'n...), *Iribafia* (Baigorri'n...), *Uribastea* (Yure'n...), *Ulibafi* (Izoria'n, Respalditza'n, Ozeka'n...), *Ulizar* (Maroño'n...). Eta ¿zeftako esan bear det asko ta asko dirala Euskal-eriko *Etxebefia*'k, *Etxegarai*'ak, *Etxaburua*'k, *Etxegoyen*'ak, *Etxeguria*'k, *Etxeaundi*'ak eta abar'?

Arizko eraiak dituzte gure mendiak eta an eta emen ikusten dira aitz tontoñ buruzuriak eta bai ta ere zetasun oretatik izenak dituzten etxeak: *Aitza* (Zarautz'en...), *Aitzabe* (Oyartzun'en...), *Aizpe* (Beñgara'n...), *Aizpea* (Legofeta'n, Altzo'n...), *Axpe* (Gautegitz'en, Mungia'n...), *Arbe* (Otxagabia'n, Arasate'n), *Aizpuru* (Galdakao'n...), *Aizpuru* (Azpeitia'n, Altzo'n, Donostia'ko Zubieta'n...), *Axpuru* (Izoria'n, Ayala'ko Retes'en, Górdexola'n, Larabetzua'n...), *Arburu* (Oyartzun'en...), *Arburua* (Zugaramurdi'n, Donestebe'n...), *Aitzaga* (Antzuola'n...), *Atxaga* (Forua'n...), *Atxeta* (Elgeta'n, Orozko'ko Ibara'n...), *Arkaitzaga* (Igeldo'n...), *Ariaga* (Arasuri'n, Azpeitia'n, Amasa'n, Olabezar'en...), *Hariaga* (Sara'n...), *Arieta* (Donostia'n, Oyartzun'en, Amezketa'n, Beasain'en, Zegama'n, Amasa'n...), *Ariola* (Orbaizeta'n), *Arietagan* (Ayangiz'en...), *Aregi* (Eaurta'n, Orbara'n, Abaurégaina'n, Abaurépea'n...), *Harégi* (Gerezieta'n), *Aitzalde* (Albiztuñ'en...), *Aralde* (Astrain'en...), *Aitzarte* (Oyartzun'en...), *Aitzarte-aruzkoa*, *-bedama*, *-onuzkoa* (Érezil'en), *Atxarte* (Abadio'n...), *Askondo* (Mañaria'n...), *Atxondo* (Ondañoa'n...), *Añondo* (Zerain'en, Zalgize'n, Murueta'n...), *Añondo* (Bera'n...), *Atxuri* (Orozko'ko Ibara'n, Elgoibar'en), *Atxuritxo* (Elgoibar'en...), *Atxuriondo* (Beñgara'n...), *Arizuria* (Larabetzua'n...), *Aribaltza* (Lumo'n...), *Aribaltzaga* (Oñati'n...), *Algori*, *-zar* (Oyartzun'en...), *Arigoñieta* (Zaldua'n...), *Arkaitzaundi* (Érezil'en...),

Añiandi (Gorotzika'n...), *Añandia* (Lezo'n...), *Añluz* (Abadio'n, Antzuola'n...), *Añluzea* (Amayur'en...), *Añmendi* (Erezil'en...), *Añbiltoa* (Elbetea'n...), *Añbilaga* (Nařbarře'n, Irurita'n...), *Añrobi* (Abauřepea'n...), *Añgañea* (Arizkun'en...), *Añgainea* (Arbendaritze'n), *Añgaingana* (Sara'n...), *Añigoiko* (Etxegoyen'en), *Añiguain* (Erñani'n...), *Añizabalaga* (Arbaitzegi'n...), *Añzete-txiki*, *-aundi*, *-befi* (Ataun'en...), *Añlepo* (Oyartzun'en...), *Añnaga* (Mungia'n...), *Añnabaře* (Getxo'n...), *Añmurio* (Ataun'en...), *Azkarai* (Gordexola'n...), *Azkoē*, *-txiki* (Aya'n), *Azkie* (Gipuzkoa'ko Ibara'n, Itziar'en, Elgoibar'en...), *Aloska* (Ataun'en), *Buřkaitz-garaya*, *-berrea* (Añayotz'en).

Basoak ugari Euskal-erian baziran; orain ez ainbeste. Etxen izenak erakusten digute aspaldiko aberastasun ura: *Bařutibaso* (Kortezubi'n), *Basoko* (Gordexola'n...), *Basabale* (Sondika'n...), *Basabař* (Eratzu'n...), *Basabe* (Gordexola'n, Azpeitia'n, Galdakao'n, Aretxabaleta'n...), *Basabe-bařena*, *-goena*, *-saletxe* (Erezil'en), *Basabeuřutikoandia* (Etxano'n), *Basabeltz* (Beřgara'n...), *Basobeltz* (Zarautz'en...), *Basabil*, *-ixtki* (Erezil'en), *Basetxe* (Amezketan...), *Basakoetxe* (Lařauri'n...), *Basakoetxea* (Bilbo'ko Lařaskitu'n...), *Basatze*, *-erdi* (Lařabetzua'n), *Basaurbe* (Laudio'n...), *Basagoiti* (Durango'n...), *Basagoyen* (Andoain'en...), *Basaguren* (Otxandio'n, Abadio'n, Lařabetzua'n...), *Basalde* (Lekeitio'n...), *Basařte* (Azkoitia'n, Alkitza'n, Zarautz'en, Beřgara'n, Mungia'n...), *Basařte-azpikoa*, *-garaikoa* (Beasain'en), *Oihanarř* (Iholdi'n...), *Oihanarřia* (Lařazabale'n, Askonbegi'n...), *Oihanarř* (Arast'en...), *Basatxueta* (Lařabetzua'n...), *Basazabal* (Alkitza'n, Beřgara'n, Donostia'n...), *Basozabal* (Sondika'n, Kortezubi'n...), *Basozabal-bekoa*, *-beikoa* (Oñati'n), *Basozabal-etxebaři* (Mungia'n).

Mendien gerizpean ere badira etxeak: *Arana* (Abadio'n, Menagarai'n, Olabezar'en...), *Haran* (Beaute'n...), *Aranburu* (Aizarña'n, Oyarzun'en, Gipuzkoa'ko Gaintza'n...), *Haranburu* (Lantabat'eko Donezteban'en...), *Aranaldea* (Arezo'n...), *Arangoiti* (Lumo'n...), *Aranguren* (Larabetzua'n, Maroño'n...), *Araneder* (Oyartzun'en...), *Altzolaran* (Irun'en), *Altzuaran* (Elgeta'n), *Astizaran* (Ariaran'en), *Goyaran* (Donostia'ko Zubieta'n), *Zurbaran* (Begoña'n), *Santuaran* (Itziar'en), *Landa* (Eskarotz'en, Galues'en, Bidangotze'n...), *Landa-erdikoa* (Muruetan), *Landaberea*, *Landagaraya* (Eratzu'n), *Landabeñoa* (Arizkun'en...), *Landaburu* (Luyando'n, Lemoa'n, Begoña'n...), *Landakoa* (Narbarte'n, Gaizain'en...), *Landaldea* (Arizkun'en...), *Landalde* (Lemoa'n...), *Landaite* (Aldude'n...), *Landazabal* (Baranbio'n...), *Landeta* (Respalditza'n, Lemoa'n, Kortezubi'n...), *Landakoetxea* (Aranatz'en...), *Ordoki* (Ibargoiti'n, Beko-Uraul'en, Garayoa'n...), *Ordokia* (Irurita'n...), *Ibaña* (Sada'n, Górdexola'n, Kexana'n, Erbi'n, Izoria'n...), *Ibañe* (Oyarzun'en...), *Ibañgarai*, *Ibañguti* (Górdexola'n), *Ibarguen* (Górdexolan, Izoria'n...), *Ibañgain*, *Ibañazpi* (Astiasu'n), *Ibañbeiti* (Ibañe'n...), *Ibañbuia* (Donegratzi'n...), *Bañetxe* (Gabori'a'n...), *Bañetxea* (Legoréta'n...), *Bañetxeguren* (Respalditza'n...), *Bañbara* (Laudio'n...), *Bañondo* (Zaratamo'n...), *Ibañondoa* (Narbarte'n...).

Zuaitz, zugazno eta landarien izenezko etxe asko badifugu. Ona batzuek: *Aretxa* (Menagarai'n, Izoria'n, Respalditza'n, Kortezubi'n, Mungia'n...), *Aritzabalo* (Oyarzun'en...), *Aretxabala* (Menagarai'n, Izoria'n, Murga'n, Olabezar'en, Górdexola'n, Galdakao'n...), *Aretxaga* (Etxano'n...), *Arizpe* (Ayangiz'en...), *Harispea* (Beko-Napañoa'ko Azkarate'n...), *Arezti* (Aba-

dio'n...), *Arizti* (Idiazabal'en, Aduna'n, Astiasu'n, Goizueta'n...), *Ariztiburu* (Oyartzun'en...), *Aritzaga* (Beizama'n), *Aristegi* (Gaítzain'en...), *Aritzabal* (Irun'en...), *Harismendi* (Oses'en...), *Arizmendi* (Aázuri'n...), *Arizmendi-azpikoa*, —*gañekoa* (Zaldua'n), *Arizmendi-beñi* (Amezketan), *Areztietia* (Ayangiz'en...), *Aretxeta* (Mendata'n...), *Amairuaretxeta* (Abadio'n), *Aritzabaleta* (Oyeregi'n...) *Ametxazuña* (Górdexola'n...), *Ametzaga* (Gueñes'en...), *Ametzaga-auñekoa*, —*azpikoa*, —*bekoa*, —*garai*, —*goikoa* (Aretxabaleta'n), *Ametzola* (Bilbo'n...), *Amezketala-lardi* (Aya'n), *Ametzkoña* (Górdexola'n...), *Amezti* (Arayotz'en, Igeldo'n, Aya'n, Gabiria'n, Bergara'n, Andoain'en...), *Ameztegikua* (Lizáraga'n), *Ameztoi* (Menaire'n...), *Ameztoyeta*, —*beñi* (Oyartzun'en), *Artadi* (Gantegitz'en, Ibañangelua'n...), *Artari-txulo* (Ataun'en), *Artegia* (Erbiti'n...), *Arteaga* (Zumaya'n, Altza'n, Añasate'n, Apatamonasterio'n, Getxo'n, Zerberio'n...), *Artebañena* (Gorotzika'n...), *Arteta* (Añasate'n...), *Artetxe* (Bermio'n...), *Artia* (Zestua'n...), *Artitxeta* (Mungia'n...), *Paguaga* (Oyartzun'en...), *Fagoaga* (Urdazuri'n...), *Pagadi* (Aya'n...), *Pagai* (Gorotzika'n...), *Pagaldegaraya* (Kanbo'n...), *Pagañte* (Sorabila'n...), *Pagasondo* (Baranbio'n...), *Lizáraga* (Berastegi'n, Astiasu'n, Oyartzun'en, Ernani'n, Bera'n...), *Lizardi* (Erátzu'n, Uñieta'n...), *Lizarditxia*, —*aundia* (Bera'n), *Lizardia* (Gaítzain'en...), *Lizárburu* (Ataun'en...), *Lizañena* (Azpa'n...), *Lizárgarate* (Oñati'n...), *Eloñiaga* (Kortezubi'n...), *Eloñdi* (Motriku'n...), *Eloñdia* (Arayotz'en...), *Eloñieta* (Astiasun'n...), *Eloñmendi* (Gipuzkoa'ko Gaintza'n, Donetzteban'en...), *Eloñmendiexa* (Ataun'en), *Eloñdui* (Oñati'n...), *Aginaga* (Oyartzun'en...), *Agiñaga* (Alkitza'n, Irun'en...), *Agiñaga-bekoa*, —*goikoa* (Gazte-

lu'n), *Agiñaga-etxeberri* (Anoeta'n), *Agiñegi* (Érezil'en...), *Agiñazpi* (Astiasu'n...), *Agiña-saletxe* (Alkizta'n), *Agiñagalde* (Érezil'en...), *Aginazabal* (Lañau'en...), *Agiñeta-berri*, —*zar* (Aya'n), *Aginetxe* (Azpeitia'n...), *Gorostadi* (Beñiatua'n...), *Gorostiaga* (Azkarate'n, Zumaya'n...), *Gorostarzu* (Azpeitia'n...), *Korostondo* (Otxandio'n...), *Gorostitza* (Laudio'n...), *Garatzana* (Sorhuetu'n...), *Azkaña* (Lañabetzua'n...), *Azkañaga* (Zeanuri'n...), *Azkañdui* (Zaldua'n...), *Azkañeta* (Oñati'n...), *Azkañtza* (Gaberia'n...), *Astigaribia* (Motriku'n...), *Astigaranborda* (Irun'en...), *Gastigarrea* (Banka'n...), *Altza* (Aramaio'n...), *Altza-txiki* (Oyartzun'en...), *Altzaga* (Azpeitia'n, Erandio'n...), *Altzagarate*, *Altzaetxe* (Altzaga'n...), *Altzañate* (Amezketu'n...), *Altzañte* (Idiazabal'en...), *Alzat* (Gañalda'n, Orbaizeta'n...), *Altzate* (Lezu'n...), *Altzatsu* (Azpeitia'n...), *Altzeta* (Anzuola'n...), *Urategi* (Azkoitia'n...), *Urúzi* (Andoain'en...), *Urreaga* (Leaburu'n...), *Urreizteta* (Motriku'n...), *Urrestarzu* (Ataun'en...), *Urretxaga* (Ayangiz'en...), *Sagastia* (Beruete'n...), *Sagastizabal* (Beizama'n), *Sagañdia* (Zugañamurdi'n, Urutz'en...), *Sagañdialdea* (Salmanton'en...), *Sagañdibeltza* (Gañtzain'en...), *Sagañdikoa* (Napañoa'ko Zubieta'n...), *Sagañdoi* (Eskarotz'en, Aezkoa'ko Iriberrí'n...), *Sagañdiazpia* (Bera'n...), *Sagañmendi* (Andoain'en...), *Sagañondoa* (Gañtzain'en...), *Sañmeneta* (Aya'n...), *Sañminaga* (Goñdexola'n...), *Sagañtzatzu* (Oyartzun'en...), *Udariaga* (Elgeta'n...), *Madaria* (Goñdexola'n...), *Gaztañondoa* (Elbetea'n...), *Gaztañaldea* (Zugañamurdi'n...), *Gaztañegi* (Oyartzun'en...), *Gaztañadi* (Sorabilla'n...), *Kastañitza* (Goñdexola'n...), *Moñkostegi* (Andoain'en...), *Gerezeta* (Beruete'n...), *Intxaufondo* (Berastegi'n, Lazkao'n...), *Urkia* (Añteta'n...), *Urkiza* (Zal-

dua'n...), *Urkidizar* (Astiasu'n...), *Sunhari* (Arást'en...), *Zugar* (Senpere'n...); *Otamendi* (Arásate'n...), *Otamendi-bařena*, —*beři*, —*etxebeři* (Abalzisketa'n), *Otamendinea* (Lazkao'n...), *Otegi*, —*txo* (Erezil'en), *Otegienea* (Gerezietan...), *Otegienea* (Gipuzkoa'ko Gaintza'n...), *Otondo*, —*azpi* (Igeldo'n), *Otondoa* (Eratzu'n...), *Albitxo* (Gordexola'n...), *Albitxu* (Lazkao'n, Elgeta'n, Itxaso'n...), *Albitzu* (Legoreta'n, Erezil'en...), *Albitzuri* (Elgoibar'en, Amezketan...), *Albiztegi* (Elgeta'n, Alkitza'n...), *Itxaso* (Andoain'en...), *Intza* (Urnieta'n...), *Inztegi-zabal* (Arásate'n), *Itza* (Otxandio'n, Kexana'n, Menagarai'n...), *Itzeta* (Aya'n...), *Intxuste* (Otxagabia'n...), *Iñarrea* (Irurita'n, Beintza-Labayen'en...), *Iñalea* (Nařbarte'n...), *Iñaran* (Lekarotz'en...), *Iñaldea* (Gařtzain'en...), *Mimena* (Beotegi'n...), *Mimentza* (Lanteno'n...), *Isasi* (Baranbio'n, Respalditza'n, Gordexola'n...), *Isasti* (Oyartzun'en...), *Isastia* (Elizondo'n...), *Txara* (Arano'n...), *Arantzabe* (Albiztuř'en...), *Arantzatzu* (Gordexola'n...), *Arantzamendi* (Motriku'n...), *Arantzatea* (Bera'n...), *Idazelaia* (Eratzu'n...), *Irabien* (Morga'n...), *Irabi-goikua*, —*azpi* (Baliarain'en), *Irabařen* (Itzal'en...), *Arđantza* (Zumaya'n, Bėrmio'n, Etxegoyen'en...), *Beratzadi-beři*, —*zařa* (Zarautz'en), *Beratzaluze* (Deba'n...), *Beratzanea* (Lizařtza'n...), *Beratzena* (Elgeta'n...), *Lařa* (Amuřio'n...), *Lařabe* (Izoria'n, Agiņiga'n, Laudio'n...), *Lařabea* (Legutio'n...), *Lařagoyen* (Beko-Napařoa'ko Azkarate'n...), *Lařagořia* (Gordexola'n...), *Lařako* (Eriřgoitia'n...), *Lařakoetxe* (Lasarře'n...), *Lařalde* (Irisarři'n...), *Lařalde* (Irurita'n, Arizkun'en, Elizondo'n, Eratzu'n, Gařtzain'en, Lekarotz'en...), *Lařaldia* (Donibane Lohizun'en...), *Lařamendi* (Olague'n, Jutsi'n, Getaria'n...), *Lařamunua* (Lekarotz'en...), *Lařat* (Otxagabia'n...), *Lařatxuri*

(Arano'n...), *Lañazabal* (Laudio'n, Begoña'n...), *Lañeā* (Respalditza'n, Górdexola'n...), *Lañeburuia* (Kanbo'n...), *Lañegoyen* (Erátzu'n...), *Lañe-etxeberia* (Donibane Lohizun'en...), *Lañeta* (Amezketan, Forua'n...), *Lañetxipi* (Irun'en...), *Lañondo* (Itxasu'n, Ahatsa'n...), *Lañtxea*, — *maxteña* (Lekarotz'en), *Almitze* (Berobi'n...), *Abarizketa-azpikoa*, — *garaikoa* (Beasain'en), *Azentzina* (Mungia'n...), *Idañeta* (Astiasu'n...), *Ilañaga* (Azkoitia'n...), *Ilañegia* (Napañoa'ko Zubietan...), *Ilañdo* (Amiskutzeko Kamu'n...), *Ilañazu* (Tolosa'n...), *Ilañatxota* (Zizurkil'en...), *Garagartza* (Oyáitzun'en...), *Garagoñi* (Andoain'en...), *Garagareña* (Oronotz'en...).

Etxe bátzuek bestien menpetasunean, bizitegiak izan baño lenago, egonak dira, beren izenak ageítzen dutenez: *Asiñagaranboñda Agiñasaletxe*... Auetako askok etxe-nagusiaarena galdu dute: *Abeletxe*, *Boñda*... Ori bera gerátzen zaigu *Maisterna* deituakin; baditugu *Maizteña* (Garde'n, Garayoa'n, Aribe'n, Garalda'n, Orbara'n, Orbaizeta'n...), *Maistarena* (Nuin'en...), *Maisterna* (Amayur'en, Elgoñaga'n...), *Maiseteretxe* (Osinaga'n...). Moñdotuak dauden baseñai izen bat danai ematea sañitako gauza izan oi da; bakoitza banaitutzeko, *goikoa* esango zaio bati, *bekoa* bestiari, *erdikoa* ari, *azpikoa* oneri; oñelakoak ugari itzaldi onetan aifatu ditut.

Euskal-eriko uriak, erialdeburu diranak eta Ebro ibai aldean daudenak kendu ezkeru, txikitxoak dira, naiz baseñidun, naiz pilotuak izan; elizen inguruetan bakarrik bizitegi-moñdoskak ikusi leikez, eta bizitegi auek, basetxeak bezela izenak dituzte, etxekuen jatoriko etxetatik arñtuak askotan. Maiz eleizaren ezarñkeran egoten da etxe oien eta urñbileko baseñien izenen etoñkuna: *Elizalde* (Elduayen'en, Zizurkil'en, Zuma-

ya'ko Artadi'n, Azpeitia'n, Andoain'en, Beñgara'n, Aretxabaleta'n, Oñati'n, Ezkirotz'en, Gañalda'n, Aria'n, Aezkoa'ko Iriberí'n...), *Elizaldetxo* (Azpeitia'n...), *Elaxaga* (Larabetzua'n. .), *Elaxalde* (Beotegi'n, Aramayo'n, Orozko'ko Urgoiti'n, Arakaldo'n, Mañaria'n...), *Lezalde* (Lanteno'n...), *Elizaldea* (Lekarotz'en, Elbetea'n, Elizondo'n, Arizkun'en, Arayotz'en, Ezkuña'n, Beintza-Labayen'en, Azkarate'n, Intza'n, Bera'n, Beruete'n, Donamaria'n...), *Elizaldia* (Ezpeleta'n, Askain'en...), *Elizauré* (Mutiloa'n...), *Elizazubia* (Lekarotz'en...), *Elizondo* (Zizurkil'en, Gipuzkoa'ko Ibañá'n, Andoain'en, Tolosa'n, Ataun'en, Aezkoa'ko Iriberí'n, Uztegi'n...), *Elizondoa* (Zugañamuñdi'n, Auritze'n...), *Elizondobefia* (Erátzu'n...), *Leskuren* (Gueñes'en...), *Elizamendia* (Gañtzain'en...), *Elaxpiti* (Murueta'n...), *Elizabehere* (Luzaide'n...), *Elaxabe* (Aretxabaleta'n...), *Elizpuzua* (Betelu'n...), *Elizaburu* (Eauríta'n...), *Elizburuaundia* (Uztegi'n...), *Elaxpuru* (Beñatiua'n...), *Elizegia* (Lekarotz'en...), *Eleizegi* (Amezketá'n, Alegi'n...), *Elizabide* (Maule'n...), *Elizabidia* (Kanbo'n...), *Elizaga* (Eugi'n...), *Elaxaga* (Zeanuri'n...), *Elizagarai* (Arbendaritze'n...), *Elizagarai* (Amezketá'n, Aretxabaleta'n, Bunuze'n...), *Elizagarate* (Andoain'en...), *Elaxoste* (Aramayo'n...), *Elaxoste-bekoa*, —*erðikoa* (Aretxabaleta'n). Eleizak badituzte etxaguntzak eleiz-gizonen bizitokiak diranak: *Elizetxea* (Nañbaríte'n, Napañoa'ko Gaintza'n, Napañoa'ko Gaztelu'n, Ainhize Mondolose'n, Uhartehiri'n, Irurita'n, Erátzu'n, Elbetea'n, Oyeregi'n, Oronotz'en, Arayotz'en, Zugañamuñdi'n, Gañtzain'en...), *Apezarena* (Ustaritze'n, Garayoa'n, Oñio'n...), *Apezarena* (Sara'n...), *Apezena* (Lantze'n, Etxaleku'n, Orokieta'n...), *Apezenea* (Mugiro'n, Arezo'n, Arano'n, Aranatz'en, Latasa'n, Bera'n, Doneztehane'n, Oitz'en,

Afayotz'en, Arizkun'en...), *Apezerena* (Zia'n...), *Apezenetxea* (Zozaya'n...), *Apezetxea* (Irurita'n, Leazkue'n...), *Apezanekua* (Érgoyena'ko Dorau'n...), *Abadene* (Mungia-Bakio bitartean...), *Abadetxea* (Amoroto'n...), *Abatetxe* (Ubidea'n, Elgoibar'en...), *Bikarioenea* (Oriyo'n...), *Bikarionea* (Lezaka'n...), *Bikarienea* (Goizueta'n...), *Bikarioetxe* (Ataun'en...), *Bikaritegi* (Donostia'ko Zubieta'n...), *Bikariozanañekoa* (Etxaři-Aranatz'en), *Bereteñetxe* (Ainhize-Mondolose'n...), *Éfretoretxea* (Lekarotz'en, Beizama'n...), *Éfetoraenia* (Larazabale'n...), *Éfetoranea* (Ératzu'n...), *Értoñea* (Amenduze'n...), *Elizainzinea* (Arizkun'en...), *Elizaitzina* (Arueta'n...), *Kapelania* (Gartzain'en...), *Koajutorenea* (Amezketan...), *Apaztegi* (Ezkioga'n...), *Apaiztegi* (Astigaraga'n, Alkitza'n...), *Apategi* (Aizarña'n...), *Apeztegi* (Ezpeleta'n, Anhauze'n, Orbara'n...), *Apaiztegia* (Berastegi'n...), *Apeztegia* (Ératzu'n, Gañalda'n, Atalo'n, Betelu'n, Bera'n, Erbiti'n, Narbarte'n...), *Apheztegia* (Sara'n...). Vinson'ek *Apheztegi* hauz-apezen bizitegia dala esaten du—*demeure de l'abbé (laïque...)* (1) —. Prantzia'ko euskaldunen artean *hauz-apeza* gure alkate edo ugaldunen antzeko agintari bat zan (2); noiz edo bein Vinson'en iritzia egiazkoa izatea baliteke; baña nik ikasi detanez *Apeztegi*'k Bidasoa'tik aruntz Bidasoa'tik onuntz bezela adierazo nai du geienetan. Eleizako mirabien etxeai deitzen zaiote:

(1) VINSON, *loc. cit.* 352 of.

(2) «Les Basques ne crurent pas mieux faire qu'en confiant la garde de leurs antiques libertés à l'autorité chargée du dépôt de leurs croyances religieuses. Cet usage de confier par délégation le pouvoir civil à l'abbé de la paroisse (*hauz-apeza*) passa tellement dans les moeurs du pays, que, même après la substitution des laïques aux ecclésiastiques, le nom d'*abbé* désigna l'officier civil jusqu'à l'édit de 1767. Aujourd'hui même, le nom de *hauz-apeza* est aussi souvent employé parmi les Basques que celui de «mair» (*major*) pour désigner l'officier civil».—*Recherches historiques sus le Pays Basque, par l'abbé P. HARISTOV. Bayonne. Paris, 1883, 18°. id. 134 of.*

Sakristaukoa (Amoroto'n, Eloorio'n...), *Sakristabanekoa* (Unanua'n...), *Padañetxe* (Oñati'n...), *Seroetxea* (Gipuzkoa'ko Gaintza'n...), *Seroraetxea* (Eloorio'n...), *Serotegi* (Aduna'n, Aya'n, Aizarna'n...), *Serrotegia* (Nañbarte'n, Arizkun'en...), *Serorategi* (Mugeñe'n...), *Seroretegi* (Aizarnazabal'en...), *Seroretegia* (Gartzain'en, Azkarate'n, Añiba'n, Napañoa'ko Gaintza'n...), *Serorena* (Betelu'n...), *Seronenea* (Elizondo'n...), *Serorenea* (Donamaria'n, Nañbarte'n...). Eleiz-mirabe emakumeak egikizun aundiak zituzten lenago, ez eleiz-nagusietan bakarik baita baselizetan ere; lekaimiak bezela bizi ziran.

Orain agertuko ditugun izen asko naiz baseñienak izan urietakoakin pilotuak joan bearko dute, ogibideak adierazten dituztenak batez ere; ugari dira onelakoak baita ere etxearen etorkizuna edo ezarkera erakusten dutenak. Ala deitzen diote: udalena danari edo izan danari *Konzeju-etxe* (Aizarnazabal'en .), *Erikoetxea* (Erätzu'n, Goizueta'n...), *Erikoetxe-beñi, -gibela, -zaña* (Elizondo'n), *Eña-baita* (Elgoriaga'n...), *Baleko-etxea* (Elizondo'n...); landeretxeari *Ospitalia* (Zugaramuñdi'n, Amizkutse'ko Donemigel'en, Irisari'n...), *Ospitalenea* (Elizondo'n...); espetxeari *Kartzela-zaña* (Bilabona'n...); sendagilea bizi dan etxeari *Medikorena* (Oriyo'n...); sendakitegiari *Beko-Botika* (Oyartzun'en); ikastetxeari *Eskoletxea* (Zugaramuñdi'n, Gartzain'en, Lekarotz'en...), *Eskolazaña* (Gartzain'en...); ikasleriaren bizitegiari *Maestronekoa* (Etxari-Aranatz'en...), *Maestruenea* (Erätzu'n...), *Maistronea* (Irurita'n, Elbetea'n...), *Maistruarena* (Arizkun'en...), *Maisuenea* (Gartzain'en...), *Maistorena* (Egiareta'n...), *Maixuenea* (Gipuzkoa'ko Gaintza'n...), *Maiztuzaña* (Burgi'n), *Maistrutxonea* (Goizueta'n); jolastokiari *Bolaleku* (Eñezil'en), *Eñebote-etxea* (Irurita'n);

enparantzan edo enparantza aldian ezartzen dan bizilekuari *Plaza* (Zugarámuñdi'n, Alman-dotz'en...), *Plazaetxe* (Igeldo'n...), *Goiko-Plaza* (Laudio'n), *Plazabařena* (Aizarnazabal'en...); kalean edo kale-muturian dagonari *Kalea* (Gipuzkoako Gain-tza'n...), *Kalebařena* (Luyando'n...), *Kařika* (Eaur-ta'n, Espartza'n, Urnieta'n...), *Kařikaburua* (Luzai-de'n...), *Kantoi* (Erezil'en...), *Kantoikoa* (Idiazabal'en, Zumaya'n...); aroztetxeari *Benta*, —*beřia*, —*zařea* (Gařtzain'en), *Bentabeři* (Nařbařte'n...), *Bentabeřia* (Ařayotz'en...), *Bentazařa* (Mugaire'n...), *Bentatxuri* (Otxandio'n...), *Ostatu* (Lekarotz'en...), *Ostatua* (El-betea'n...), *Ostatuzařa* (Aya'n, Zornotza'n...), *Ostatu-beři* (Bera'n...), *Ostatuenea* (Goizueta'n...), *Beiti-kostatua* (Olague'n...); arđangelari *Ardandegia* (Elizondo'n...), *Ardandeginea* (Lezaka'n...), *Taberna-zař* (Azantza'n...), *Taberna-zařa* (Itziař'en...), *Taber-na-zařea* (Zilbeti'n...); sagardoa egiten dan etxeari *Dolarea* (Beintza-Labayen'en, Zugarámuñdi'n, Amayur'en, Doneztebe'n, Nařbařte'n, Ařayotz'en, Arizkun'en...), *Dolarea*, *Dolagaraya*, *Dolantxea* (Irurita'n), *Dolaetxea* (Arizkun'en...), *Dolaretxe* (Begoņa'n...), *Dolatxea*, *Dolatxe-etxebeři* (Elizondo'n), *Dolareta* (Ařayotz'en, Oronotz'en...), *Tolare* (Oyartzun'en...), *Tolarea* (Areso'n, Goizueta'n...), *Tolaretxea* (Elgoriaga'n...), *Tolareta* (Donamaria'n...); saleroritzako tokari *Dendabeři* (Afaun'en Urnieta'n...), *Dendanea* (Lařaun'go Lekunbeři'n...); ĩuñ-ĩuñ jotza-learen bizitegiari *Tanborin* (Urřtzainki'n...), *Danbolin* (Egiareta'n, Uařte'n...), *Danboliņa* (Urřtz'en, Azantza'n...), *Danboliņaenea* (Lantze'n, Elizondo'n...), *Danborinarena* (Gařalda'n...), *Danbolinzařanekoa* (Unanua'n...), *Danbolintxo* (Goizueta'n...), *Txanbolinea* (Urnieta'n...); arřilangileanari *Ařgina* (Espartza'

n...), *Argin*, —*berri* (Aya'n), *Árgingua* (Motriku'n...), *Árgintxoá* (Mendata'n...), *Árgiñano* (Arazuri'n...), *Árgintzano* (Lazkao'n...), *Árgindegi* (Érezil'en, Anøeta'n, Ezkioga'n, Érnani'n...), *Árgindeartetxe* (Gipuzkoa'ko Ibaña'n...), *Árgiñaenekoa* (Etxaři-Aranatz'en...), *Árgiñanea* (Érezil'en...), *Árginerena* (Bera'n, Ératzu'n, Elizondo'n, Elbetea'n...), *Árgiñene* (Oyartzun'en, Gautegitz'en...), *Árgiñena* (Oñati'n, Iantzi'n, Zolina'n...), *Árgiñenea* (Leaburu'n, Lekarotz'en, Iururita'n, Urdazuri'n, Erasun'en, Donamaria'n, Oronotz'en, Nařbařte'n...), *Árgiñarena* (Gařalda'n, Amayur'en...), *Árginerena* (Anozibař'en, Arteta'n...), *Argiñerena* (Napařoa'ko Zubieta'n...), *Árgintxobaita* (Bera'n...); zuarozkintzako lantegiari *Sutegi*, —*txiki* (Ataun'en), *Sutegia* (Urdazuri'n, Zugařamurdi'n, Elizondo'n, Lekarotz'en...), *Sutegizař* (Goizueta'n...), *Suteigaña* (Iururita'n...), *Érmentegia* (Aezkoa'ko Iribeři'n...), *Érmentaldegi* (Oikiya'n...), *Rementaldegia* (Beintza-Labayen'en, Azkarate'n, Ařiba'n, Betelu'n, Areso'n, Iantzi'n...), *Rementeribaita* (Aranatz'en...), *Rementeriko* (Laudio'n...), *Érementari-zařa* (Zornotza'n...), *Arotx* (Garayoa'n...), *Arotxa* (Mañeru'n, Olague'n...), *Arostegi* (Donegratzi'n, Abauřegaina'n, Aezkoa'ko Iribeři'n...), *Arostegia* (Iururita'n, Araitz'en, Uřdazuri'n, Bera'n...), *Aroztegia* (Ératzu'n, Lekarotz'en...), *Arozetxea* (Elizondo'n...), *Arotzena* (Latasa'n...), *Arotzarena* (Gařalda'n, Amayur'en, Napařoa'ko Zubieta'n, Azantza'n, Larunbe'n, Ératzu'n, Abauřegaina'n...), *Arotzanea* (Orokietan, Beruete'n, Iaben'en...), *Arotzenea* (Iururita'n, Elizondo'n, Ařayotz'en, Uřdazuri'n, Elbetea'n, Nařbařte'n, Mugiro'n, Oronotz'en, Oyeregi'n...), *Arotzenia* (Iantzi'n...), *Arotsenia* (Iatsu'n...), *Arotsaenia* (Lařaun'go Lekunbeři'n...); zurgiñen bizitokiari *Zurřina* (Garayoa'n...), *Zurřiñarena* (Itxa-

so'n...), *Zurgiñenea* (Arúitz'en, Irurita'n, Iruítzun'en...), *Arotzegi* (Lumo'n, Azpeitia'n...), *Arotzena* (Oyáitzun'en, Oñati'n...), *Arotzena* (Beñobi'n...); zamañgiñenari *Zamañgin* (Ekai'n...), *Zamañgiñenea* (Arakil'ko Etxaren'en, Oderitz'en...), *Zamañgiñena* (Intza'n, Etxaleku'n...), *Zamañginena* (Beuntza'n...), *Zamañgilenea* (Elbetea'n, Irurita'n...); jostundegiari *Jostundegi* (Legoréta'n...), *Sastrekoa* (Napañoa'ko Zubietan...), *Sasternea* (Zugañamuñdi'n, Elizondo'n, Irurita'n...), *Sasterenea* (Urdazuri'n...), *Sastrenea* (Eratzu'n, Nañbañte'n...), *Sastrerena* (Ardaitz'en, Ziaurítz'en...), *Sastrerarena* (Azantza'n, Garayoa'n, Oronotz'en...), *Sastrerabaita* (Bera'n...), *Sastriena* (Lezaka'n...), *Dendalgi* (Uñnieta'n...), *Dendaritea* (Irurita'n...), *Dendarinea* (Ezkuña'n...), *Dendarinea* (Ara-yotz'en, Elizondo'n...); eta ala *Labari* (Izitz'en, Sañies'en...), *Labeaga* (Galdakao'n...), *Labegoikoa* (Érezil'en...), *Labalde* (Goizueta'n...), *Labekoa* (Aretxabaleta'n, Geñnika'n...), *Labekoba* (Luyando'n...), *Labekoetxea* (Irun'en...), *Labetxe*, —*txu* (Mungia'n), *Eulenea* (Uñnieta'n...), *Euntxena* (Olondriz'en...), *Eunzelerena* (Arakil'ko Iribeñi'n...), *Zapatari* (Arano'n...), *Zapatagilenea* (Nañbañte'n, Irurita'n, Gañtzain'en, Aranatz'en, Goldaratz'en...), *Zapatariarena* (Betelu'n...), *Zapatarinea* (Ezkuña'n...), *Zapatariena* (Biuñun'en...), *Zapatañerena* (Añteta'n...), *Bañbetxe* (Añun'en...), *Bañberenea* (Irurita'n, Elbetea'n, Ama-yur'en, Urdazuri'en, Arizkun'en, Oronotz'en, Oyere-gi'n...), *Bañberania* (Ustarítz'en...), *Bañberena* (Gelbentzu'n...), *Bañberzañena* (Olague'n...), *Bañberozañekoa* (Etxañi-Aranatz'en), *Bañberñonea* (Elizon-do'n...), *Arakiñenea* (Arano'n...), *Aragendegia* (Bera'n...), *Okinenea* (Eratzu'n...), *Gasinea* (Gañtzain'en...), *Gasnenea* (Elizondo'n...), *Gupelategi* (Urda-

dazuri'n), *Teleria* (Luzaide'n, Areso'n, Nārbar̄te'n...), *Tēleri-azpikoa*, —*érdikoa* (Ataun'en...), *Teleginenea* (Areso'n...), *Tēletxea* (Zugar̄amurdi'n, Bera'n ..), *Zi-̄larginenea* (Doneztebe'n...), *Auntzaina* (Luzaide'n...), *Albaiterakua* (Aulestia'n..), *Albaitarianekoa* (Etxāfi-Aranatz'en...), *Upain* (Oñati'n...), *Silerone*, *Auspakindegi*, *Txiribiñilene* (Oyáztzun'en), *Kotxeroarena* (Zolina'n...), *Eskribanonea* (Astiasu'n...), *Eskribauenea* (Mutiloa'n), *Lizenziadueña* (Oriyo'n...), *Letrauko* (Lekeitio'n...), *Almirantearena* (Garayoa'n...), *Almirantenea* (Oriyo'n...), *Kapitanenea* (Érenderi'n...), *Zaldunarena* (Orikain'en, Eguaras'en...), *Alkatezañenekoa* (Unanue'n...). Oyáztzun'en kaleko etxên izenak aldatzen dira etxequakin; ala éri ar̄tan lenago *Patxikane* zan bizitegia, *Pērminene* da gaūr, eta aspaldiko *Beko-Botika*'ri, *Don Felizene* orain deitzen zaio.

Érdel-jatofia duten izenak edestu ditut; naiz ez txukunak izan, egokiyak dira. Ala ger̄tatzen da, beste askoren ar̄tean, Zizurkil'ko *Portxeta* baseñiakñi. Izen au jakin-erazo ziran gizonari galdetu nion:—¿Etxe ori *arkupeduna* (atañpeduna) alda?—Bai, erantzun zuan ar̄ek, *arkupe* or̄matuak baditu. Eta nereko esan nuen: ¿Nundik eta nola etofí ote zan Zizurkilaño *portxe* gaztelarēzko itza? Oriyo'n bada bizitegi bat *Portxetaenea* deitua; Zizurkil'ko *Portxeta*'tañen batek egiña izan liteke.

Garagar̄tza'n badira lau etxe *Kañzelakoa*, *Koñeokoa*, *Portalekua* eta *Potxotxua* izendatuak. Gaūr Ar̄asate'ko auzotegia dan éri txiki ori, ¿uri ar̄esiduna izan ote da noiz baiten? Alako itxura badu eta *Porta-*

(1) Napañoa'ko *almirantiak* ez ziran itxas-gizonak. Ikusi nere idazti *La vida civil y mercantil de los vascos a través de sus instituciones jurídicas. San Sebastián 1923, 77 or.*

Iekua eta *Potxotxua* izenak zêtasun ari ikutzen dutela dirudi.

Guda-geftaera ospatsuak euskal-etxêntzat izen be-riak ekañi dituzte: ala *Alkolea*, Motriku'n, *Troya*, Usurbiñ'en, *Sebastopol* Zumaya'n, Donostia'n Usurbiñ'en, Aráasate'n, Tolosa'n, Alegi'n, Sokoa'n...; efi oietan euskaldundua ageftzen da gaur itz ura: *Sagastipol* esaten diote.

Urufiko uri-buruen izenak dituzten etxeak badira: *Paris*, *Londres*, *Babilonia*, Usurbiñ'en; *Karakas*, *Zumaia*'n, eta abar.

Done-izenak dituztenak, batzuek bai beñepein, noiz baiten baselizak izanak dira noski: *San Prudentzio* (Getaria'n), *Santesteban*, *Santurtze*, *San Bizente* (Górdexola'n), *San Milan* (Zizurkil'en), *San Martin*, *San Juanzar* (Gatzaga'n), *Santa Klara* (Zumaya'n), *Santiago* (Irun'en, Donostia'n, Aya'n, Zumaya'n...); *Santiago* geienak ur értzean daude; Konpostela'ko bidien gañean zerbañt ikasteko gauza ona izango da oñela izena duten bizitegien ezagutza.

Gizonen edo emakumien izenezko etxeak ere badira: *Juantxe* (Eñ'o'n), *Filipitxo* (Orutz-Betelu'n), *Txañlot*, *Txantxot-Txañlot*, *Santxot XVI* gañen eunkadan— (Eugi'n), *Perutxo* (Arano'n), *Franziskotxo* (Nagore'n), *Gilen* (Arakil'ko Etxebeñi'n, Eauñta'n), *Gregorio* (Izitz'en), *Juan Migel*, *Juan Esteban* (Uañte'n), *Juan Beltran* (Artieda'n), *Joakintxo* (Buñgi'n), *Lorentx* (Auritze'n, Otxagabia'n), *Madalen* (Eñigoiti'n), *Paskual* (Guesa'n), *Patxiko* (Zizur-aundi'n), *Plazida* (Sara'n), *Txomintxiki* (Zestua'n), *Onpedro*, *Onñoman* (Buñgi'n), *Donperu* (Gipuzkoa'ko Ibaña'n, Beizama'n), *Santxo Garde* (Ustañotz'en), *Santxoyeñto* (Górdexola'n).

Sañitako gauza da Euskal-eñiko luñalde batzuetan

—Napañoa'n batez ere—iraslia edo etxekua zein dan etxearen izenak agertzea. Ez Napañoan bakañik, Prantzia'ko Euskal-Erian, Gipuzkoa'n eta Bizkaia'n ere bai, orelakoak baditugu, baña Bidasoa'tik onuntz urietan, ez baseñietan; *Txominenea* edo *Antonenea* izendatuak mendiko bizitegi gutxi izango dira; Bidasoa eta Urumea'ko ubidetan zenbatu liteke batzuek ala ere. Azkue gure Euskaltzainburu jakintsuak uste du gertatzen dala ori toki oietan etxeak pilotuak daudelako eta baseñiai bezela izendatzea zaila dalako (1).

Izen oiek erakutsiko digute maiz etxearen jatorri zaia. ¿Zenbat Santxo eta Lope euskaldunak ote ditugu gaur? Txit gutxi; lenago ez, etxên izenak esaten dutenez: *Ansona* (Elizondo'n),—*Anso*, *Antxo* eta *Santxo* berdin dira—*Ansorena* (Astrain'en, Urñasun'en, Burutain'en...), *Antxoenea* (Urñieta'n...), *Antxoenea* (Zozaya'n...), *Antxonea*, *Antxonezañea* (Lekarotz'en), *Txantxoreña* (Zubiri'n; Zia'n, Burutain'en...), *Txantxikonea* (Elizondo'n...), *Santxotenea* (Irun'en), *Santxoreña* (Gulina'n...), *Santxoenea* (Eñenderi'n...), *Santxinea* (Elbetea'n...), *Santxena* (Bidangotze'n...), *Sansetenea* (Elbetea'n...), *Txantxonekoa* (Unanua'n), *Lope-enea* (Afaun'en...), *Lopena* (Zestua'n...), *Loperena* (Añe'n, Sarasate'n, Zia'n, Urñasun'en, Eugi'n, Abaurégaina'n, Añibe'n...), *Loperenea* (Aldatz'en...), *Lopitxena* (Etulain'en...), *Lopitxonea* (Aldatz'en...). Beste antziñako izen batzuek badauzkate etxeak: *Iñorena* (Ekai'n, Gulina'ko Agiñaga'n...), *Enekonea*

(1) «En la tierra de Sancho el Grande son relativamente pocas las casas que tienen nombres propios descriptivos, por ser compactos casi todos sus poblados y difíciles por lo mismo de singular descripción; al paso que en otras regiones la dispersión de sus habitantes permite apreciar si están sobre el camino (*Bidegain*), bajo la peña (*Azapfen*), junto a la iglesia (*Elizondo*, *Eliziri*, *Eleizalde*), en la planicie de una vega (*Ibarzabal*), en la espesura de un acebedo (*Gorosafi*), de un encinal (*Artesafi*), de un hayedo (*Pagasafi*), etc., etcétera.» *Morfología Vasca*, por RESURRECCIÓN MARÍA DE AZKUE. Bilbao, 1925, 118 cr.

(Irurita'n...), *Erñantena* (Zilbeti'n...), *Erñantenea* (Luzaide'n...), *Erñantonea* (Elizondo'n...), *Tristatenea*, *Gastonea* (Árayotz'en); izengain edo izengain-sustrai zarák ere bai: *Peritzena* (Erazkin'en...)—*Peritz* da Napañoa'ko len-lengo agerkaietan *Perez* gauñkoa—, *Semekonea* (Elizondo'n...)-*Semen'*dik dator *Jimenez'*.

Ena edo *enea* atzizkiaren bitartez etxeko nagusi edo egoilearen izena agertzen da geienetan; aien ezizena ere bai askotan: *Kojoenea*, *Momutzenea*, *Motzarena*...; edo beren ogibidearena: *Árgiñena*, *Arotzarena*, *Zamargiñena*...; jatoriko bizitegiarena bai ta ere: *Itufiotzenea*, *Otegienea*, *Iturburuena*... Nagusi batek etxe bi baditu, biak izen berdiña eukitzea gertatu liteke: Aritzu'ko *Mitxeñtxerena*'ren jabeak Olague'n erosi zuten etxe bat: *Mitxeñtxerena* esaten diote oneri ere.

Gure *ena* edo *enea*, *enia* da Prantzia'ko euskaldunentzat: *Joanoenia*, *Eskeñenia*, *Harñetenia* (Donibane Lohizun'en), *Bausenia* (Kanbo'n), *Indianoenia* (Askain'en), *Morokurenia* (Lañesoro'n), *Bidartenia* (Ezpeleta'n), *Barberania* (Uztaritze'n), *Iribañia* (Azparne'n), *Indartenia* (Anhauze'n), *Ezpondaenia* (Oses'en), *Peñofipienia* (Donibane Garazi'n), *Arotsenia* (Jatsu'n), *Árbelenia* (Eiheralare'n), *Beñokenia* (Gerezieta'n), *Mitxotenia* (Garoze'n)... Luchaire'n iritziz *enia* Lapurdi'n esaten dute; beste Prantzia'ko euskal-luraldetan *baita* da atzizki aren ordekoa (1). Nik jakin detanez Lapurdi'n eta Bidasoa'ren eñtzean dauden napañ-eri batzuetan darabilte *baita*. Donibane Lohizun'go kale mutur batian arđangela bat dago; alde batetik idazkun au dauka: *Nun dago Piarñño-baita?*; eta bestetik au:

(1) «*Enia* est surtout répandu dans le Labourd. D'autres régions se servent de *baita* «chez», mais parfois aussi ces deux postpositions sont concurremment usitées dans une même localité».—*Études sur les idiomes pyrénéens de la région française*, par ACHILLE LUCHAIRE.—Paris, 1879, 153 or.

Emen dago Piarriño-baita. Piarriño'ren ardangela ori ospatsua izan bear du Donibane'n. Badira an *Urdir-baita*, *Urrixo-baita*, *Eleizalde-baita* eta abar; eta Naparóan, *Panpaña-baita*, *Maritxo-baita*... Bera'n, *Morón-baita*, *Otxoteko-baita*... Lezaka'n *Ameka-baita*, *Pablo-baita*... Donestebe'n. *Baita'k*, etxe adierazi nai du, L. L. Bonaparte'k esaten duanaz (1).

Eri askotan *ena*, *enea*, *enia* atzizkien ordaingoa *koa*, *kua* edo *gua* izaten da: *Benturakoa*, *Suñakoa*, *Pepetxikikoa*, *Ankurkua* (Antzuola'n), *Anpodokua*, *Argingua* (Motriku'n), *Golpenekua*, *Largonekua*, *Txiñintxonenekua* (Getaria'n), *Txokolarokoa* (Legatzpia'n), *Kantoikoa* (Idiazabal'en, Zumaya'n), *Beñondokua*, *Baltxongua*, *Josemartingua*, *Kalengua* (Elgeta'n), *Murgikoa* (Uruña'n), *Justenekua*, *Albaiterakua* (Aulestia'n)... Etxari-Aranatz eta Ergoyena'n onelako izen asko dira: *Martxonekoa*, *Beñaenekoa*, *Juantxonekoa*, *Larfenekoa*, *Txarixenekoa* (Etxari'n), *Etxebeñikoa*, *Txomiñenekua* (Lizarabengoa'n), *Sandonekua*, *Doñabañenekua*, *Aldonekua* (Unanue'n), *Zarbeñenekua*, *Ameztegikua* (Lizaraga'n), *Apezanekua*, *Peñkixanekua* (Doñau'n).

Etxearen izena aldakaitza izaten da; Oyarzun'go kaleko gertaketa ez da maizkoa; noiz baiten jatofiko izena galdu gabe beria artzen du etxeak etxeuaren izengoitifik. Ona ikasbide batzuek.

Arasate'ko *Mendi-azpikoa* baseñari *Taulero* esaten diote. ¿Badakizute zergatik? Etxe oren azkeneko nagusiaren aitona ipui asko zekiena zan eta edeslari guztiz yayua: *Fabulero* ezizenez ipiñi zioten bere urteideak; gizon onen semea *Tablero* izan da danentzat eta biloba *Taulero*; eta bizitegiak izengoiti abek artu

(1) Ikusi LUCHAIRE, op. cit. 159 or.

ditu; *Fabulero* lenbizi, *Tablero* geroago, *Taulero* oraiñ.

Arasate'n beñtan, Garagañtza'ko auzotegian, *Inz-tegi-zabal* etxea dago; eun urte gutxigorabera izango dira an gizon zerbait arduragabe bat bizi zala; mendira joan zan beñ ikatzkintzara eta sasi gañean bere txamaña utzi zuben; eta lanean ibili zan bitañtean auntz batek ukoñde bat jan zion. Orduñtik *Manga* deitu zioten eta *Mangena* etxeari.

Aizaña'ko baseñitar batek geiegitxo edan zuen noski ta dinbidanba bazijoan alzuen eran etxe aldera; alako batian erori zan eta oinkada bat ere eziñ emanik zegoen. Noñbaitzuek joan ziran ari jaikitzen laguntzera eta auetako batek galdetu zion:—¿Ze? ¿zu ere ala katñe alzabiltza? *Katñe* esaten zaio gizon aren bizitegiari *Irabide* izendatua.

Gatzeiz'ko igespidetik Prantzira zijoazen Napoleoñ'en gudalariak, *Zubikua* Antzuola'ko baseñian egaña zutela aitoñtu zuten; etxeakoandre zañak esnea eskeñi zien; zuññ on bat eranda gero gudamutil aietako batek geyago eskatu zuen kiñuak egiñaz eta *plus encore* esanaz; eta atxuak erantzun zion:—¿*Ankuñ*? Prantzesai emoteko emondakua be naikua dok. *Ankuñkua* da orduñtik baseñiaren izena.

Gatzaga'go *Lakitegi-txiki* eta *Olaun-bekoa* etxeai, *Tranpena* eta *Txoriyena* esaten diote, *Tñanpa* eta *Txoriya* izengoitiz beñtako gizonak izan zituztelako; eta beragatik Tolosa'ko *Ñañatzu'ri*, *Aldaba*; Murueta'ko *Beaskoetxe'ri*, *Txikeñena*; Yuñeta'ko *Ibaiondo'ri*, *Kakatza*; Zizuñkiñ'ko *Ñañatxota'ri*, *Motzane* eta abar.

Amaitzeko garaia ba da. Asieran esan dedana beriztuko det emen: arǵaltxoa irudiko zaitzuela itzaldi au; epaitu nazazue asmo onagatik, nere arǵegi makalagatik ez. Erein ditudan azi aleak lur oparoan zildu litekeanak dira; nik *ekin* det; *jañai* dezala ni bañõ trébeagoa danen batek, Aita Lhande'n gogamen eder au aztu gabe: euskaldunen egiazko mazmafoa bere etxearen izena da; onek esaten du dana: antziñatasuna, lana, zindotasuna (1).

ETXEGARAI'TAR BONIFAZIO.

(1) «Le orai blason du Basque c'est le nom de sa maison: cela dit tout: antiquité, labeur, honneur...» LHANDÉ, op. cit. XXV or.

Etxegarai' tar Bonifazio euskaltzain beri jaunaren itzaldiari Eramon Intzagarai euskaltzain jaunak egin zion erantzumena

Emen zaudeten guziyok, ongi dakizute: Bonifazio Etxegarai jauna Euskaltzain aukeratu dala, ta gaur datorkigula Euskaltzaindiaren etxe ospetsuan sartzera.

Entzun diyogu bere saferako itzaldi edera, ta naiko txalo bildu ditu. Txalo oyek ordea, dar-dar jafi naute: lausofu zaizkit begiyak: adimena ere zerbait itzali zait, ta emen nagokitzute, itxaso asafearen erdian, margul eta ito-bear dabilen arantzalea bezela: begi sutsu ta zorotzez, alde batera ta bestera begira. Izaia nai, ta izaik ez: argi-txinta bat ikusi nai, ta guziya ilun: eguna opa, ta eguna uruti: oltza zar bat naikoa nuke arbin ontatik irteteko; bañan ez. Igeriyan edo nola nai, eutsi nai nuke nere soña uraren gañean.

¿Ez ote zan, Euskaltzaindian, ni baño gizon entzun eta jakintsuagorik, Etxegarai jaunari erantzuteko? Bai noski. ¿Ez ote zuen edozein euskaltzainek, nik bezin eder ta goreski itzaldi-erantzupen auxe moldatuko? Baita ere. Bañan ni aukeratu naute, ta nik ez diyot arazo oni ukapenik erantzi nai; ezin nezakelako lenbizi, euskaltzainia naiz - ta, ta bigaren, txikitako adiskide bati neronek erantzutea, egoki deritzadalako, naiz itzaldi ontan txotxabar ustel asko bildu.

Badira bai, Euskaltzaindian, gizon jakintsu asko; bañan ez dute jakintsuak beti mai ederenetan jan bear: iñoiz utzi bear zayo, medar ta zezela danari, alako

toki goitiya, ez noški berari dagokiyolako, bai ordea, aldiz-aldiz jakinduriyak baño geiyago, maitetasunak esan lezakelako, ta korapiño oni, eltzen diyot nik, estualdi ontan, zerbait ere belafondoa zuritu nai baldin badet.

Maitetasuna dakart; jakinduri gutxi; txiki ta beltx ta erdi-urətxindor ikusi ninduelako, Euskaltzaindiak eman zidan, bere Jauregi ederean bizi-izateko eskubidea. Baldin adimen-bařenak aztertu balizkit, xařantxa lepondoan jaři-ta, atariyan lotuko ninduen, edo bekañeko galanta jaurti-ta, satsetara bota.

Etoři naiz, asko maite dedan Zumayara: beti ernai, itxasondoan, bizi-bizi, apařa bezela, irazartzen dan eři maitera: Euskaleriko itxas-bazterean, ondar biguñaren gañean, apatx eta apatx urte ta mendeetan zoriontsu bizi dan urira, ta Euskaltzaindiaren izenean, agur maitetsu bat dagerkiyot.

Iñora uste biziz etortzekotan, onuntz uste osoz gatoz euskaltzañok.

Amak semetxoak bere magalpean bezela, alaxe euki zituen Zumayak Etxegarai Karmelo ta Agiře Domingo, ta Zumayak ondotxo daki, oso gure-gureak zirala bi euskaltzale argitsu oyek. Gañera, Euskaleriko zantzoa dakargu, ta jaso bezait eři maite onek, gure biotzaren mami-mamifik, zirpuilik gabe, bereganotz dariyogun maitetasuna.

Jaso bai ta entzun...

* * *

Txinguriya, gauza txiki ta maxkala izanařen, puska galantaren zale izaten da: etxe-ingurutan dabiltzan galtxori edo buřioyak, berak bezanbateko ogi pusketeta, mokuan isegi nai luteke. Neri beste ainbat gertatzen zait: txinguri, ta puska galantaren zale:

galtxori, ta mokoan otaza nai: ez dezute nere itzaldian ezer ikusiko, txinguriyen anken dardaña baño.

Etxegarai jaunak naiko ta naiko ale eder jaurti dizkigu bere zugatzetik; nik mixpildu bear ditut surtara datozen gaztañak. Lan ederak dituzten euskaltzañak badira: oyen santzoa, euskal - idazkiyetan, oyanean edo basoan kukuarena bezelaxe da: entzungari ta gozoa, zugatz eta alor guzitan, intza bezela, erazten dan oyua.

Kukuak umeak egin omen zituen, ta gorde gorderik ipiñi, berak bakañik zekiyen toki eskutuan... Amilotxak toki gordea asma, ta bertan, maxke-maxkel zetza ten umeak, jan zizkiyon. Kuku gaxoak etzuen geroztik zorionik izan:

Oña or goiko
arixtitxo baten,
kukuak umeak
egin yozak aurtan:
kukuak egin,
amilotxak jan:
jauze bere kukuaren
zoritxaña zan!

Bonifazio Etxegarai jauna itzaldi bikañez apaindua etori zaigu. Bere kukualdiko lan edo umiak aurrez-aurrez igaro zaizkigu: aiñbeste baseñi izen, aiñbeste txoko ta toki maitagarien xerenda!

Etxegarai-en aurretik, gure lankide argitsu Eleizalde zanak, umetaldi eder ta ugariya erditu zuen, ta or dabiltz, bata ta beste, bere izerdi adoretzuak eragindako kukutxuak. ¿Amilotxak jango ote ditu? Ez nuke nai iñolaz: orduan bai esan genezakela: jauze bere kukuaren zoritxaña zan!

Bonifazio Etxegarai jaunak beste izen asko bildu ditu, ta gañera, zertatik eta argatik datozen izen oyek,

bere itzaldi mamitsuan azaldu digu. Ez da alper ibili: Euskaleriia, alde guzitatik zeaztu du, ta iñondoko izenik kufunenak ekañi dizkigu, erleak luzaroan, lore artean, biltzen duen eztioratzi balira bezela, gure abo zapaloen gozagari.

Erlea beti maitagariia da: erleak biltzen ditu, bere eztenaz, lili guzietatik, lore-zukoak: txuri, goñi, ofi, are ta laruetatik; bañan osoro minkatz mokopean dakarzkien meyak, guziyak abarazkan ipintzen ditu, gozo-gozo. Berdin Etxegarai jaunak, abarazka batean ekañi dizkigu gozo zaizkigun izenak, bañan agiyan mertxilki zebiltzanak, bayean iraisi baño lenago.

Beriz dasaizuet: ez niyon nik erantzun bear: base-txe ta tokizenak bildu ta aztertzeko neroni gauz ez naizelako: geyen-geyenaz jo-ta, *Ategori* esango nuke; ta arantzaleak esan oi dutenez, baldin txautxa ur-baztefean sortu ta iltzen bada, sei ilabete bañu, txautxa artean ibiltzeko bezanbateko uañua dakart; ez benepein neri luzeagorik eskatu.

Bonifazio jauna, aspaldiko adiskide maitea det: ta adiskidetasuna zerbait bazala-ta, neri egotzi dizkidate itzaldi-erantzupenaren txorabiyuak.

* * *

¡Erantzun bear onek, onek ematen dizkit estualdi petralenak! Neronek gutxi jakin: beste alde gutxi ibiliya naiz, ta Etxegarai jaunak egin duen lan edera egitekotan, asko jakin ta ibili bear da. Ongi ibili da: ez du bazterik utzi, Euskaleriko usai gozorik, an eta emen, usmatu gabe, ta oretxegatik noski, menditik datoñen garo-orgaren usai gozoa bere itzaldiyak ugari dakar.

Biarnon ere izan da, ta andik ekañi dizkigu euskal-

-izen usaitsu abek: *Azpilda, Nabartzi, Gaztelubeñi, Aitzeger, Mendiondo, Aizabeñi.*

Etxegarai-en izen-talde luze ofek Euskaleriya go-resten du, ta berau, beste edozein eñiyen auzez aurkezteko iyoldia, lakarika dakar.

Beste eñitaldeak aztertu litezke, ta iñork ez du gureak añako adore izan, bizitoki diran etxeak izendatzeko. Zoazte an bařena zear: ango naba, ordeka ta lañin luzeak igaro itzazute; ez dezute basetxe asko idoroko; ta aldamenez dabilizan latsa ta eřekatxoak, mara-mara beren urak ixurika, izenik gabe dijoaz. Izango zituzten iñoiz, bañan astu dira. Mendiai ere beste ainbeste gertatu zaye, ta geyen-geyen ezagutzen ditugunak, edestiyetan leřo-leřoz aipatu-ta datoz.

Edozein gizonek inguru dabiltzkiyon gauzak maitaro izendatzen dituenen, oyetarozko maitetasuna bezanbat aitortzen du. Gure asabak luřaldeas asko maite zutela, edozein ukalondotik ageri da. Lur utsak ordeas ez du zoramenik, aldamenez eřeka edo itxaso, edo mendi, edo basoa auzotar maitetsu ez badu. Jainkoak gain-gaiñeko luřaldeas eskuratu digu: itxaso bertan daukagu: ibai ta eřekatxoak, emakume mařats baten buruko eřetena bezin garbi, oyanean beruntz datozkigu, Euskaleriko adats edeřean; mendi aberatsak uře. Ta ainbeste basetxe diran luřaldean, ezin izan zitekean lur-mokoru bat ere izenik gabe: mintzak zeriyon izen edeřa bazter guzitan artzitu zan. Etxea zala-ta: *Ařetxe, Ibařetxe, Etxenagusi, Bordatxuri Lapuřetxe.* Ibai eta ituřiya zala-ta: *Ualde, Ugalde, Ubařenea, Ituřitza, Iturburu, Iturtxoko, Eřeka, Eřekalde.* Zubia zala ta: *Arzubi, Arazubi, Arzubiaga, Zubialde, Zubiaure.* Ihara, boli edo eřota zala-ta: *Igara, Aizeřota, Eřotaburu, Bolibar, Bolinaga, Bolueta, Bolunburu.* Bidea zala-ta: *Altzubide, Arbelbi-*

dia, Bidegain, Arbide, Arozpide, Landerbide. Luña edo lariña zala-ta: *Zelaya, Bañensoro, Goikosolo, Baratzategui, Larain, Larunbe.* Auzoa zala-ta: *Auzoetxe, Auzokalte.* Aitz edo arkaitza zala-ta: *Aizpe, Axpe, Aizpuru, Atxeta, Arkaitzaga, Atxuriondo, Argorizar, Arluzea.* Basoa zala-ta: *Bañutibaso, Basobeltz, Basabe, Basetxe, Basagoyen.* Zugatzak zirala-ta: *Aretxabala, Arizpea, Ametzola, Amezti, Artadi, Arteaga, Pagarte, Pagasondo, Lizarburu, Lizargarate, Elormendi, Elordui, Agiñegi, Agiñasaletxe, Agiñagalde, Gorostiaga, Gorostarzu, Altzaga, Urresti, Uréztarazu, Gaztañadi, Morkoztegi, Albitzuri, Urkidizar.*

Ta ez ditut tokiyetako izenak aipatu, basetxe edo baseñiyenak baño. Tokizenetan asiko banitz, ez nuke zortzi egunean amaituko. Aipatu ditudan izenak Etxegarai jaunaren itzaldikoak dira: ez det nere aloretik ezer ekañi.

Arazoak ere eman oi ziyoten izena, nagusiyaren edo arazodunaren etxeari: ageri dira: *Tolaretxe, Argiñenea, Zamargiñenea, Zapatagiñenea, Maisuenea, Serorategi, Maizteñena.*

Eñi aundiyan izen erbestařak badabiltz banan-banaka: *Sebastopol* dakar Etxegarai-ek: beronek jakin lezake; badirala Altzako gañean: *Tuniz, Londres, Arjel*-aundi ta *Arjel Etxebeñi*; ta Usurbil'en ez da noski aipu gabeko etxea, plazaren erdiyan ageri-ageri dagon Paris.

Giza-izenak ere banaturik dabiltz: *Perutxo, Peli-pene, Txantxorena, Txantxo - eřeka, Antxonea, Txantxinea*, ta noski ongi ezaguna Donibane Lohizun *Piafinoren baita.*

Izengoiti edo izunak zerbait jañi digute basetxetan: *Taulero, Katre* ta *Ankurkua* dakarzki Etxegarai-ek.

Gure arantzaleak aberats eta etxejabe izan balira, bagenituen onezkero: *Jainkomaitia*, *Axukre*, *Batsamaña*, *Atraka*, *Mixkirix*, *Mielka*, *Txardieta* ta *Lanbaza*. Jakin nai nuke nondik ote datozen emen bertan Zumaya'n: *Txótxa-apaindu*, *Urtaingoa*, *Kaldes* ta *Tantanenekoa*.

* * *

Gure *toponimia* geyen-geyentsu lurkoña da. Luñeko adatsetik zinzilik ez dauden izenak, gutxi dira: ta gutxi abek, edo etxe edo gaztelu edo jauregi-en batean kabiya daukate: beste batzuek *labe-ola-igara*-tik sortuak datoz; beste batzuek Elizaren babesean goxogoxo bizi dira.

Tokizenak, nolaz idatzi alaz geyenean gugana datoz, ta eriyak darabilzkinetatik idazkuntzakoetara, aldakuntza izan oi da. Ara zer diyon Kanpion gure lankide jakintsu jaunak. «Tokizen bat idazkiyetatik jaso, non edo non ezafi nai danean, aldamenean jafi bear zayo, eriak aboz daramana». Eriyak *Munañiz* ta *Mendilofi* maiz ekartzen ditu, ta antziñako idaztiyak dakartenez, *Amunañiz* ta *Mendielofi* dira.

Gertatu liteke, eriyak darabilkiyen izena ta idazkuntzakoa biyak osoro aldatuak etortzea, batere antzik gabe, ez arpegi, ez azal ta ez jantziyetz. *Otxagabia* idazten da, *Otxagi* esan oi da. *Jaurieta*, idatzi ezkerro, *Jaurka* beriz aboz. *Oreaga* ez da izen bakañez ibili: *Oyafia* ta *Goefia* zala esan digute.

Badago ortaz naiko lan. Tokizenetan bertan naikoa sortzen zayo Euskaltzaindiari. Izen da izenak apalean bildu litezke, bañan apaleko guziyak ez dira senide, aurkide izanañen. Senide diranak etxe batean bildu bear dira, ta etxe asko eragiten diranean, orduan igafi genezake, zenbat ataletatik sortuak diran tokizen eder eta egoki oyek.

Senideak ez dira alkaŕen gainka jaŕi bear; *aurizki*, *artizki*, *atzizki* ta *alkaŕekiko* erazkiz datozela bada-kigu. Orĕla izan liteke berezipen alde bat.

Ez dira abek alpeŕikako lanak. *Scientia*, *ordenatio rerum scitarum* omen da, ta guk, ain garbi, iturĕko ur leyaŕak bezala, jasotzen ditugun izen abek, buru ta jakinduriz maĕan jaŕi bear ditugu, beste eŕialdeak egin dutena, berdin eta tajuz egin dezagun, ta ainbesteren gurekiko esamez galgaŕia ziaro uldu ta kendu.

A atzizkiya da, ta tokiyaren bakana esan nai omen du: *Aran*, *ibar* aditzen ditugu, baĕan bakanago noski: *Arana* ta *Ibaŕa*.

A ori beste gedin edo *vocalak* ordezten omen dute: *Igozkue*, *Azkue*, *Arano*, *Eloŕio*, *Lizaru*. Badu a onek laguntzaile aberatsa: *ti*: *Arizti*, *Ariztia*, *Amezti*, *Ameztia*. Beste lengusu bat ere bai: *zu*: *Ametz*, *Ametzu*, *Ametzua*; *Elo*, *Elotzu*, *Elotzua*.

Aga- atzizkiak izenbat senide-talde pixtu ez ditu? *Latsaga*, *Olatzaga*, *Eloŕiaga*, *Makatsaga*, *Usandizaga*, *Kareaga* ta asiko banintz guziyak lokaŕiyan jartzen, Gipuzkoa berari zanko-lokaŕi edeŕa egingo niyoke.

Keta ta *eta* k-abek ere berebiziko senide-taldea ekaŕi digute: *Aŕieta*, *Goronaeta*, *Amezqueta*, *Abaltzizketa*, *Gaintxurizketa*.

Gure *toponimiaren* sorkera, geyen geyenean, izenen alkaŕekiko erazpena da. Ala diyote *Azkue* eta Kanpion gure lankide maiteak. Eraspen onen lenbiziko maĕan jaŕi genezazkike: *zugatz*, *landare* ta *lili* izenak: *aritz*, *sagar*, *iĕnar*, *gorosti*. Bigaŕen maĕan, luŕaldeak berez dauzkan gauzak: *aitz*, *bizkar*, *egi*, *buru*, *aran*, *ibar*, *laŕe*, *leor*. Irugaŕen maĕan urez murgilduak: *ibai*, *eŕeka*, *elur*, *iturĕ*. Laugaŕen maĕan egoera adierazten dutenak: *alde*, *arte*, *be*. Bosgaŕen

mañan zenbat *margo* edo neuñi adierazten dutenak: *bi, goñi, txuñi, luze, zabal* ta seigarren mañan etxe ta ingurukoak: *etxe, bide, eihar, iri, eliz, muga, ol, zubi*.

Izen abek noski onela ataltzen dira: Izen, *aurizki, artizki* edo *atzizkiakin: Zubieta, Lañondo, Ibañeta, Landatxo, Zumeldi ta Arizti*. Bi izen alkañi erantzi-ta: *Bidetxe, Ibarzulo, Basaran, Lapurtxulo*. Bi izen, bat nagusi ta bestea zendiña (sustantivo y adjetivo) *Etxeberñi, Oyanbeltz, Mendizoñotz, Atxuri, Ubero, Zarrats, Pagadizabal*. Abek atzizkiakin: *Bidetxeta, Uberotegi, Txakurtxoloeta*. Ta iru izen ere orpoz-orpo: *Altzibarbaso, Beñobituñi, Eñotetxezubi, Atxelandarbaso*.

Gure Euskaltzainburuak ikutzen ditu bere *Morfologia* edeñean arlo abek, eta ara zer dion: Toponimia deitzen dan arloan ez datorkigu aditza (verbo) beñere langile. Morfologiako beste atalak ordea, langile purukatuak dira: *composición, derivación, declinación* bañan areago lenbiziko orixe (composición). Baztar geyenak izenez oñetxek bete dizkigu.

Eta ez da Azkue jaunarenzat atzizkiya, artizkia baño. Ta gauza bikaña iragartzen digu. Itxaseñi batean, bere erderazko izena *Robles* euskeratu nai zuten, ta *Ariztak* ipiñi ziyoten izentzat. Etxekiten noski, diyo Azkue jaunak, *Arizketa* edeñaren beñi.

Badira gure toponimian ulketak: *N* ultzen zaigu euskaldun askoren aboan: *Lemona, Lemua* dator: *Zestona, Zestua; Añona, Añua*. Aldakuntzak ere bai: *rz, rtz, ts* egin oi ditugu: *Ortzirala, ostirala; Sagartsa, Sagasta* ta *Ayertza, Ayesta* noski.

Ta jañaitzen du Azkue jaunak—Urte askoko bizialdiya Jainkoak Eleizalde gure lankide maiteari eman bezayo—Eleizalde jauna zeruan da. Jainkoak bere

altsoan jaso zuen. Aren ordez Etxegarai Karmelo etoñi zan, Karmeloren ordez Bonifazio datorkigu.

* * *

Ordu dalako, beroni ongi-etoñiya eman nai, diyot. Emen, Zumaya'n jayua da berau, emen sortu ta aziya, ta ezin lezake Zumaya'k Etxegaraitañik aztu.

Euskerak ziñez maite ditu Etxegaraitañak, ainbeste lan bere alde, egin dutelako; ta abek dirala-ta, Euskera bera asko goستن baldin bada, ez dabil atzetik Zumaya bera. Etxegarai ta Zumaya, bat batez bezela, luzaroan ibili dira. Zumaya ama zan: Etxegaraitañak semeak, ta seme onak bezela, irabasten zuten guziya, amari igortzen ziyoten.

Ez du Zumaya'k Etxegaraitañik aztuko. Bonifazio'rentzat jai eder bat gertu degu, ta ontan etzuen Zumaya'k gibel ta zear egon bear. Euskaltzañok, Bonifazio lankidetzat aukeratu-ta, Zumayara gatoz, beronek jañi dezayon semeari, euskaltzain-lanerako, biyotzaren gañean-bear duen lenbiziko mintza.

Jaso bezait Etxegarai jaunak Euskaltzaindiaren ongi-etoñiya. Euskaltzaingorako oñen izena aipatu bat, beriala oñatzak zuzen jañi ziran, agiyan batera ta bestera urduri-xamar zebiltzan oñatzak.

Ez daukagu azturik, oñen anai Karmelo zanaren sañaldiya: Azpeiti'n izan zan jai eder ura. Itzaldi eder bat Karmelo'k egin ondoren, sutsu ta bizkor erantzun ziyon ainbeste maite degun Eguskitza gure lankideak, ta abegi onenaz, Euskaltzainkideak esku bigun ura estutu ziyoten.

Iñork etzekiyen gerora zer gerta zitekean: ez dira etorkizuneko gauzak gizonen eskualdira jeixten; ta ez ditu ikusi, danik ere begirik zoñotzenak, etorkizuneko maipean zuzpeltu nairik dabilzan gauzak: batzuek

pozgafi datozkigu; besteak mingafi: mingafi etofi zitzaigun Karmelo'ren ilberiya, ta naigabeak menperatu ginduen txanda luzez.

Ez ditu berialakoan arintzen opatxurak, zura gañean diran malkar eta akatsak: zurginak ongi daki gauz onen beri. Guk ere ongi dakigu, Karmelo'ren eriyotzak egindako malkorak ez dirala berialakoan arintzen. Etzuen Euskaltzaindian luzaroko egunik igarro: sartu bezin laxter, irten zitzaigun, ta ildakoaren utsuna bete bear zan. Ez da emen langile gabeko txabolik: euskeraren mendian onuntz eta aruntz gabiltzan artzayak gera, ta alderdi guzietarontz ibili bear degu zaimena. Bonifazio, ¿Zein egokiyago, zu baño, anayaren orde? ¿Zein ate jo bear genuen, generaman arazoari ongi erantzutekotan? Ate asko zeudela gure deyaren zai, badakigu; bañan zure etxean bertan atea jotzea egokiyena zan, inork ez daki-ta, etxetarak bezin ongi, ildakoaren maindire eder eta zuriyak biltzen eta tolestean.

Jainkoak artarako gai egin zaitu. *¡Ongi etofi beaz!*

* * *

Ora or goiko
ariztitxo baten
kukuak umiak
egin yozak aurten :
kukuak egin,
amilotxak jan,
¡au bere kukuaren
zoritxara zan!

Euskaltzaindia, basorik-baso, mendirik mendi, babil, euskeraren kukualdiya egiten. Zenbat lan ta zenbat izerdi!

Alegiñik aundiyenak euskera zutitzeko, beronek dagizki. An eta emen, Euskaleri guziyan kukutxuak erditzen ditu... Ez bitza inolaz amilotzak jan. Ez bezayo inork eragozpenik jafi! Euskera gurea da; mintzoera bigun ta aberatsa. Jainkoak eman zigun. Jainkoak emandako gauz edera, biyotzaren urezko kutxan gorde bear da.

Ta esanak esan.
